

บทนำ

## บทที่ 1

### วิวัฒนาการ ความหมาย และขอบข่ายในการศึกษาเศรษฐกิจการเมือง

ปัจจุบัน การศึกษาในแนวเศรษฐกิจการเมือง (political economy) กลับมาได้รับความนิยมอย่างสูงจากวงการสังคมศาสตร์อีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ได้ออกห่างและมองข้ามโดยนักสังคมศาสตร์กระแสหลักเป็นเวลาอันยาวนาน เมื่อพิจารณาย้อนหลังกลับไปถึงยุคที่การศึกษาในแนวนี้ได้ก่อตั้งขึ้น ก็จะพบว่าเศรษฐกิจการเมืองจากยุคต้นจนถึงปัจจุบัน ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปในหลายด้านไม่มากนัก โดยเฉพะอย่างยิ่งในด้านความหมาย แนวการศึกษา และขอบข่ายด้านทฤษฎีเศรษฐกิจการเมือง

#### วิวัฒนาการในการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองจากยุคต้นจนถึงปัจจุบัน

ถึงแม้คำว่า “เศรษฐกิจการเมือง” จะถูกนำมาใช้เป็นครั้งแรกโดย de Monchretien นักเขียนชาวฝรั่งเศส ในงานของเขาชื่อว่า *Traité de l'économie politique* ในต้นคริสต์ทศวรรษที่ 17 (Chatopadhyay, 1974 : 23; Katouzian 1980 : 179; Mai, 1975 : 160). แต่โดยข้อเท็จจริง เศรษฐกิจการเมืองในแง่ที่เป็นหลักปฏิบัติหรือนโยบายในการปกครองชุมชนทางการเมือง ได้เกิดขึ้นมาก่อนหน้านั้นเป็นเวลานาน และอาจจะสืบสาวย้อนหลังไปได้จนถึงยุคที่อารยธรรมกรีกได้ลงหลักปักฐานในยุโรป

คำว่า เศรษฐกิจ หรือ economy นั้น มีที่มำดั้งเดิมจากคำในภาษากรีกสองคำ คือ คำว่า oikos ซึ่งแปลว่า บ้านเรือน กับคำว่า nomos ที่แปลว่า กฎ ในชั้นต้น คำว่า economy จึงหมายถึง การจัดการปกครองเคหสถานอย่างชาญฉลาดและเป็นธรรมให้เกิดผลดีแก่คนทั้งครอบครัว (Rousseau, 1953 : 367) ต่อมาความหมายของคำ ๆ นี้ได้ถูกขยายออกไปตามสภาพการพัฒนาและการขยายตัวของชุมชนในสังคมที่ขยายตัวโดยลำดับ จากครัวเรือนไปสู่หมู่บ้าน จากหมู่บ้านไปเป็นเมือง และจากเมืองไปถึงรัฐ ความหมายของคำว่า economy จึงครอบคลุมถึงการจัดการปกครองของรัฐ ซึ่งโดยนัยมีสภาพเหมือนกับครอบครัวขนาดมหึมานั่นเอง และในภายหลังเพื่อที่จะแยกคำว่า economy ในความหมายของการปกครองรัฐออกจากความหมายดั้งเดิม จึงได้ใช้คำว่า political economy แทน อันเป็นการชี้ชัดลงไปว่าเป็นเรื่องการเมืองการปกครองระดับรัฐ

การมองเศรษฐกิจในแง่ที่เป็นส่วนหนึ่งในการจัดการปกครองของรัฐ ได้เริ่มปรากฏร่องรอยให้เห็นตั้งแต่ยุคนครรัฐของกรีก งานเขียนของนักปรัชญากรีกบางคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

Aristotle ได้สะท้อนให้เห็นถึงทัศนะแบบนี้ ในงานชื่อ Politics และ Ethics ของเขา Aristotle มองปัญหาเศรษฐกิจว่าเป็นปัญหาด้านศีลธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างรัฐในอุดมคติขึ้นมา (Mai, 1975 : 6) ในเรื่องของการกระจายความมั่งคั่งและสิ่งอื่นในสังคม Aristotle ถือว่าเป็นเรื่องของความยุติธรรมเฉพาะด้านอย่างหนึ่ง การแบ่งปันความมั่งคั่งระหว่างสมาชิกของรัฐหนึ่งรัฐใดนั้น จะเป็นไปตามมาตรฐานที่แน่นอน ซึ่งขึ้นอยู่กับรัฐธรรมนูญของแต่ละรัฐ (Bonar, 1967 : 39) กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ รัฐเป็นตัวกำหนดมาตรฐานความยุติธรรมในการกระจายความมั่งคั่งระหว่างสมาชิกของรัฐนั่นเอง

สำหรับยุโรปในยุคกลาง ซึ่งศาสนจักรและระบบฟิวดัลมีอำนาจครอบงำอยู่ แนวความคิดที่ว่า การจัดการและการแก้ปัญหาเศรษฐกิจเป็นส่วนหนึ่งในการปกครองชุมชนที่ผู้ปกครองจะต้องรับผิดชอบเป็นสิ่งยอมรับกันโดยทั่วไป และปรากฏอยู่อย่างเด่นชัดทั้งในจริยธรรมของคริสตจักร และในอุดมการณ์ของระบบฟิวดัล ในทัศนะของคริสตจักรในยุคกลาง สังคมมีสภาพเหมือนกับครอบครัว ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งแห่งอำนาจและมีฐานะมั่งคั่งจะต้องรับผิดชอบต่อสภาพความเป็นอยู่ของสามัญชนเหมือนกับพ่อที่ต้องรับผิดชอบต่อลูก ในขณะที่เดียวกันสามัญชนก็ต้องยอมรับสภาพของสถานภาพของตน และยินยอมที่จะอยู่ใต้อำนาจของผู้นำเหมือนกับลูกที่ยอมรับอำนาจของพ่อ (Hunt, 1978 : 7) แน่หนอนที่เดียวในยุคฟิวดัลผู้ที่มีอำนาจและมั่งคั่งที่สุดในแต่ละชุมชน ก็คือฟิวดัลลอร์ด ซึ่งปกครองชุมชนอยู่ จริยธรรมแบบนี้มีส่วนสำคัญในการรักษาสถานภาพเดิมของระบบฟิวดัล ซึ่งกำหนดความสัมพันธ์ของคนในสังคมตามลำดับชั้นอำนาจ (Hierarchy) ตั้งแต่ทาสติดที่ดิน (serf) ลอร์ด ไปจนถึง กษัตริย์ โดยอุดมการณ์ของระบบฟิวดัล ลอร์ดจึงต้องมีหน้าที่คุ้มครองดูแลพวกทาสติดที่ดิน ขณะเดียวกันพวกทาสดังกล่าวก็จะต้องให้การบริการรับใช้ด้านต่าง ๆ แก่ลอร์ด เช่น การผลิตอาหาร และเครื่องนุ่งห่ม รวมทั้งการเป็นทหารของ ลอร์ด (Hunt and Sherman, 1981 : 3) อย่างไรก็ตามในสังคมฟิวดัล ลักษณะของรัฐบาลกลางที่อำนาจปกครองเหนืออาณาทั้งหมด ยังไม่มี ปัญหาด้านเศรษฐกิจการเมืองจึงเป็นภารกิจรับผิดชอบของลอร์ดในศูนย์อำนาจแต่ละศูนย์ ซึ่งมีความผูกพันกันอย่างหลวม ๆ ตามลำดับชั้น

อย่างไรก็ตาม เศรษฐกิจการเมืองในแง่ที่เป็นหลักปฏิบัติ หรือนโยบายของรัฐอย่างแท้จริง ปรากฏชัดในปลายยุคกลาง เมื่อรัฐ หรือรัฐชาติ (National State) ได้เกิดขึ้นจากการพังทลายของระบบฟิวดัล และการเสื่อมของอำนาจศาสนจักรในส่วนต่าง ๆ ของยุโรปได้เปิดโอกาสให้รัฐในฐานะองค์การทางการเมืองแบบใหม่เข้ามาแทนที่ แน่หนอนที่เดียว เพื่อให้รัฐดำรงอยู่และขยายอำนาจออกไปได้ รัฐจะต้องมีรายได้และทรัพยากรที่จำเป็น ดังนั้นรัฐจึงมีบทบาทในการจัดการเศรษฐกิจของชาติ เพื่อแสวงหาความมั่งคั่งและความอยู่ดีกินดีให้ทั้งตัวรัฐเองและประชาชน

อันเป็นสมาชิกของรัฐ เพราะฉะนั้น เศรษฐกิจการเมืองยุคใหม่ จึงเริ่มเกิดขึ้นพร้อม ๆ ไปด้วยการเติบโตของรัฐ (Bonar, 1967 : 59) ตัวชี้ที่สำคัญก็คือ การนำเอาการเก็บภาษีในฐานะเครื่องมือรายได้สนับสนุนรัฐเข้ามาแทนที่ระบบการเก็บภาษีในรูปสิ่งของ การเกณฑ์แรงงานและรายได้จากทรัพย์สิน อันเป็นที่มาของรายได้ในระบบฟิวคัล การหาทางเพิ่มรายได้ของกษัตริย์ จึงนำไปสู่การหาหนทางและหลักการที่จะทำให้รัฐมีรายได้สูงขึ้น เศรษฐกิจการเมืองในแง่ที่เป็นความรู้เกี่ยวกับวิธีการเพิ่มความมั่งคั่งให้แก่รัฐ จึงเกิดจากความจำเป็นด้านการคลังของรัฐนี้เอง อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของความรู้ด้านเศรษฐกิจการเมืองดังกล่าว ไม่อาจจะแยกออกจากพัฒนาของเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะพัฒนาการของระบบทุนนิยมซึ่งเติบโตขึ้นมาในเวลาใกล้เคียงกับการเกิดรัฐชาติในสังคมตะวันตก

ระบบทุนนิยมเกิดขึ้นในยุโรปในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 การก่อตัวของโครงสร้างเศรษฐกิจแบบนี้ เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงด้านการค้า อุตสาหกรรม และเกษตรกรรม ในช่วงปลายสมัยกลางของยุโรป (Dillard, 1973 : 60-61) การพัฒนาเทคโนโลยีในการเพาะปลูกทำให้เกิดมีผลผลิตส่วนเกินมากขึ้น สินค้าเพื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนจึงมีมากไปด้วย ด้วยเหตุนี้เองจึงส่งผลให้การค้าทางไกล (Long distance trade) ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว ในเวลาเดียวกัน การเติบโตด้านการค้าก็ทำให้เมืองต่าง ๆ ที่เป็นศูนย์กลางด้านพาณิชย์กรรมมีประชากรมากขึ้น และเกิดเมืองใหม่ขึ้นมารองรับการขยายตัวด้านการค้าและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้การขยายตัวด้านการค้าดังกล่าวได้กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมด้านต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้มีผลให้โครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมแบบฟิวคัลเสื่อมโทรมลง

พัฒนาการของทั้งระบบทุนนิยม และระบบรัฐชาติ ซึ่งเข้ามาแทนที่สถาบันทางเศรษฐกิจและทางการเมืองของระบบฟิวคัล มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาแนวความคิดด้านเศรษฐกิจการเมืองอย่างมาก นั่นก็คือ เนื้อหาเศรษฐกิจการเมืองทั้งในแง่ที่เป็นหลักปฏิบัติหรือแนวนโยบาย และในแง่ที่เป็นตัวความรู้ ได้รับผลกระทบโดยตรงจากรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างระบบทุนนิยมกับรัฐที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองของโลก เมื่อพิจารณาจากรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับระบบทุนนิยมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วิวัฒนาการในการศึกษาด้านเศรษฐกิจการเมือง อาจจะถูกแบ่งออกอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 4 ยุค คือ ยุคก่อตั้ง ยุคเฟื่องฟู ยุคเสื่อมโทรม และยุคฟื้นตัว ของการศึกษาเศรษฐกิจการเมือง

ยุคก่อตั้งของการศึกษาเศรษฐกิจการเมือง ในยุคนี้ เริ่มมีการสนใจศึกษาเศรษฐกิจการเมืองขึ้นในแง่ที่เป็นหลักปฏิบัติ และแนวนโยบายด้านเศรษฐกิจที่รัฐควรจะส่งเสริมหรือยึดปฏิบัติ ด้วยเหตุที่ยุคนี้เป็นช่วงแรก ๆ ที่ระบบทุนนิยมเริ่มพัฒนา โดยยังอยู่ในขั้นที่เรียกว่า ทุนนิยมด้านพาณิชย์

(Commercial Capitalism) ขณะเดียวกันระบบรัฐชาติมีความเป็นปึกแผ่นมากพอควร ความสัมพันธ์ระหว่างระบบทุนนิยมกับรัฐจึงมีรูปแบบที่รัฐให้การปกป้องและช่วยเหลือแก่นายทุน และการขยายตัวของระบบทุนนิยม ก็ทำให้รัฐมีอำนาจมากขึ้นในวงการเมืองระหว่างประเทศ ในช่วงนี้รัฐมีบทบาทควบคุมกิจกรรมด้านเศรษฐกิจโดยตรง โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะเสริมสร้างความมั่งคั่งและแสนยานุภาพให้แก่ตนเองเป็นหลัก จึงทำให้มีการหาทางพัฒนาหลักปฏิบัติและเสนอแนะนโยบายด้านเศรษฐกิจให้แก่รัฐ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว หลักปฏิบัติ และข้อเสนอแนะด้านนโยบายที่เกิดขึ้นในระยะนี้ แสดงออกมาในแนวความคิดทางเศรษฐกิจการเมือง ที่เรียกว่า พาณิชนิยม (Mercantilism) ซึ่งมีอิทธิพลอย่างกว้างขวางในยุโรป ในศตวรรษที่ 16 และศตวรรษที่ 17

แนวความคิดแบบพาณิชนิยมเกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่มีการแข่งขันระหว่างรัฐต่าง ๆ อย่างรุนแรง นอกจากจะมีการแย่งชิงอาณานิคมกันระหว่างประเทศมหาอำนาจในช่วงนั้น เช่น สเปน อังกฤษ และฝรั่งเศส แล้วก็ดี ยังมีการแข่งขันในด้านการค้าระหว่างประเทศอีกด้วย (Gill, 1967 : 4, Hunt and Sherman, 1981 : 22-23). ในขณะนั้น รัฐกับนายทุนได้ร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด เพื่อปกป้องผลประโยชน์จากการค้าระหว่างประเทศและสร้างความเข้มแข็งให้แก่รัฐ

เนื่องจากแนวความคิดแบบพาณิชนิยมมีลักษณะของหลักปฏิบัติและข้อเสนอแนะด้านนโยบายที่พัฒนาขึ้นมาในแต่ละประเทศ ทำให้การศึกษาเศรษฐกิจการเมืองอย่างเป็นระเบียบแบบแผน แนวความคิดด้านเศรษฐกิจการเมืองแบบนี้ จึงมีความแตกต่างกันไปตามสภาพของแต่ละประเทศ อย่างไรก็ตาม แนวความคิดแบบพาณิชนิยมก็มีเอกลักษณ์ของตนเองอยู่เหมือนกัน Oser และ Blanchfield (1975 : 9-11) ได้ชี้ให้เห็นว่า พาณิชนิยม มีลักษณะสำคัญร่วมกันอยู่ 7 ประการคือ

- 1) ถือว่าเงิน และทองแท่งเป็นที่มาของความมั่งคั่งของรัฐ ด้วยเหตุนี้จึงเน้นการค้าระหว่างประเทศแบบเกินดุล เพื่อให้เงินทองหลังไหลเข้าประเทศให้มากที่สุด
- 2) มีลักษณะความคิดแบบชาตินิยมด้านเศรษฐกิจ (Economic Nationalism) กิจกรรมด้านการค้าระหว่างประเทศ มุ่งที่จะสร้างความร่ำรวยและอำนาจให้แก่ประเทศเป็นหลักเพราะรัฐที่มีอำนาจเท่านั้นสามารถมีอาณานิคมได้มากมาย สามารถเอาชนะสงคราม และสามารถผูกขาดเส้นทางการค้าระหว่างประเทศไว้ได้
- 3) ให้ความคุ้มครองปกป้องสินค้าอุตสาหกรรมภายในประเทศ ด้วยการสนับสนุนการส่งออก และไม่เก็บภาษีขาเข้าสำหรับวัตถุดิบที่จำเป็นในการผลิต ซึ่งไม่มีในประเทศ ขณะเดียวกันก็ไม่นำเข้าสินค้าประเภทเดียวกันจากต่างประเทศ
- 4) ส่งเสริมการแสวงหา และขูดรีดอาณานิคม รวมทั้งผูกขาดการค้าในอาณานิคมเพื่อ

แสวงหาประโยชน์ให้มากที่สุดและนานที่สุด

5) ให้ความสะดวกแก่การค้าภายในประเทศ โดยการพยายามผ่อนคลายหรือยกเลิกข้อจำกัดด้านภาษีการค้า ด้านการเก็บค่าผ่านทาง และด้านข้อจำกัดในการขนส่งสินค้า แต่ก็ไม่ได้เปิดโอกาสให้คนทุกคนประกอบการค้าอย่างเสรี รัฐมีสิทธิที่จะให้นายทุนผู้ใดผูกขาดการค้า หรือได้รับสิทธิพิเศษในการค้า

6) สนับสนุนให้รัฐบาลกลางควบคุมและจัดระเบียบการค้าทั้งในและนอกประเทศ รัฐบาลมอบสิทธิผูกขาดการค้าระหว่างประเทศให้แก่บริษัทต่าง ๆ และควบคุมการประกอบธุรกิจภายในประเทศ เพื่อลดการแข่งขันกันเอง นอกจากนี้รัฐบาลยังให้เงินอุดหนุนการผลิตด้านต่าง ๆ รวมทั้งควบคุมคุณภาพสินค้าออกอีกด้วย

7) เน้นการเสริมสร้างความมั่งคั่งให้แก่ประเทศ แต่ไม่ได้สนใจที่สร้างความมั่งคั่งให้แก่คนส่วนใหญ่ในสังคม ประชาชนทั่วไปจึงมีฐานะเหมือนเครื่องมือสร้างความรุ่งเรืองให้แก่รัฐและนายทุน

หลักปฏิบัติและนโยบายตามแนวความคิดแบบพานิชนิยมดังกล่าว แม้จะมีการนำมาใช้ปฏิบัติกันโดยทั่วไป ในหมู่ประเทศมหาอำนาจของยุโรปในขณะนั้น แต่ในแต่ละประเทศจะให้ความสำคัญด้านต่าง ๆ ผิดแผกกันออกไป ความคิดแบบพานิชนิยมของอังกฤษ ซึ่งสะท้อนให้เห็นในงานเขียนของ Thomas Munn ผู้อำนวยการบริษัทอีสต์อินเดียในเวลานั้นเน้นหนักไปในด้านการค้าระหว่างประเทศโดยถือว่าการค้าดังกล่าวจะนำความมั่งคั่งมาสู่ส่วนรวม ขณะที่ความคิดแบบพานิชนิยมของฝรั่งเศสซึ่งได้รับอิทธิพลโดยตรงจากความคิดของเสนาบดีกระทรวงการคลังของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ชื่อ Jean Baptiste Colbert กลับให้ความสำคัญต่อการที่รัฐเข้าไปช่วยเหลืออุตสาหกรรมภายในโดยการจ่ายเงินอุดหนุนและการให้รัฐพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งการระดมทรัพยากรด้านเศรษฐกิจมาใช้สนับสนุนบทบาทด้านการทูตและการทหารของประเทศฝรั่งเศส ส่วนความคิดแบบพานิชนิยมอีกแนวหนึ่ง คือ พานิชนิยมที่แพร่หลายอยู่ในรัฐเยอรมันทั้งหลาย เช่น ปรussia ออสเตรีย ฯลฯ ความคิดแนวนี้มุ่งส่งเสริมให้รัฐเข้าไปมีบทบาทช่วยเหลืออุตสาหกรรมและหัตถกรรมภายในรัฐอย่างเต็มที่ แต่ในเวลาเดียวกันรัฐก็ยังควบคุมการค้าและการผลิตอย่างเข้มงวด นอกจากนี้ พานิชนิยมแบบเยอรมันยังพัฒนาไปในด้านการคลังของรัฐอย่างมาก ปัญหาภาษีอากรและการใช้เงินของรัฐได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง (Finkelstein and Thimm, 1973 : 13, 18-25)

จะเห็นได้ว่า แนวความคิดแบบพานิชนิยมนั้นเน้นความสำคัญและบทบาทของรัฐในด้านเศรษฐกิจอย่างชัดเจน รัฐมีหน้าที่ควบคุมและจัดระเบียบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการค้า

ระหว่างประเทศมุ่งสู่เป้าหมายด้านความมั่นคงของรัฐเป็นหลัก อย่างไรก็ตามในเวลาเดียวกัน บทบาทของรัฐในด้านเศรษฐกิจดังกล่าวก็ถูกใช้เป็นเครื่องมือสร้างความมั่งคั่งและอำนาจแก่นายทุนจำนวนไม่น้อยไปด้วย การที่ความคิดด้านเศรษฐกิจการเมืองก่อตัวขึ้นมาด้วยการให้ความสำคัญแก่รัฐอย่างมากนี้เอง การศึกษาเศรษฐกิจการเมืองในช่วงต้นจึงเป็นการศึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มุ่งสู่ความมั่งคั่งของรัฐหรือประเทศชาติเป็นสำคัญ

ความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองแบบพานิชนิยมได้ครอบงำกิจกรรมทางเศรษฐกิจของยุโรปอยู่ประมาณ 200 ปี ในช่วงศตวรรษที่ 16 และ ศตวรรษที่ 17 แล้วค่อย ๆ เสื่อมความนิยมลงไป เมื่อระบบทุนนิยมเริ่มเปลี่ยนแปลงตัวเองเป็นทุนนิยมอุตสาหกรรม (industrial capitalism) นอกจากนี้ แนวความคิดแบบเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ (economic liberalism) รวมทั้งความคิดแบบปัจเจกชนนิยม (individualism) ที่พัฒนาขึ้นมาพร้อม ๆ กัน ก็มีส่วนทำให้ความชอบธรรมของรัฐในการควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจหมดไป นับแต่กลางศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา นักคิดทางเศรษฐกิจการเมืองจำนวนไม่น้อย เริ่มไม่เห็นด้วยกับการที่รัฐควบคุมเศรษฐกิจภายในประเทศโดยการให้สิทธิผูกขาดแก่นายทุนบางคน การที่รัฐปกป้องคุ้มครองอุตสาหกรรมบางอย่าง และการที่รัฐวางกฎระเบียบมากมายเพื่อควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของเอกชน พวกนี้เห็นว่าการกระทำดังกล่าวของรัฐเป็นอุปสรรคต่อการแข่งขันในระบบตลาดอันเป็นสิ่งที่ให้ประโยชน์ต่อสังคมได้มากกว่า (Hunt and Sherman, 1981 : 33-34)

กล่าวโดยสรุป ยุคก่อตัวของการศึกษาเศรษฐกิจการเมือง เป็นยุคที่เริ่มมีการสนใจปัญหา ด้านเศรษฐกิจกันอย่างจริงจัง โดยการเสนอแนวทางปฏิบัติและนโยบายเพื่อบรรลุเป้าหมาย ในการสร้างความมั่งคั่งให้แก่ประเทศ หรือ รัฐ และคำว่า “เศรษฐกิจการเมือง” ที่บัญญัติขึ้นมา ในช่วงนี้ก็สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามดังกล่าวได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ในยุคนี้การศึกษา เกี่ยวกับเศรษฐกิจการเมืองยังเป็นการศึกษาปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างไม่มีระเบียบแบบแผน งานเขียนด้านนี้โดยทั่วไปมักจะเป็นการศึกษาปัญหาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งโดยเน้น วิธีการแก้ไขปัญหาและเสนอแนวทางที่ควรปฏิบัติ แทนที่จะอธิบายและชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ ระหว่างสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ

**ยุคเฟื่องฟูของการศึกษาเศรษฐกิจการเมือง** การศึกษาเศรษฐกิจการเมืองในยุคนี้ได้พัฒนา จนถึงขั้นที่มีการศึกษาปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างมีหลักเกณฑ์ โดยได้รับการยอมรับกัน อย่างกว้างขวาง มีการเปิดสอนวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง และมีการตั้งตำแหน่งศาสตราจารย์ ทางเศรษฐกิจการเมืองขึ้นในมหาวิทยาลัย ถึงแม้ว่าบทบาทของรัฐในด้านเศรษฐกิจจะถูกจำกัด ลงไปอย่างมาก การศึกษาเศรษฐกิจการเมืองที่เน้นศึกษานโยบายเศรษฐกิจที่นำไปสู่ความ

มั่งคั่งของรัฐและสังคม ก็ยังเป็นแนวทางการศึกษาเศรษฐกิจที่ยอมรับกันอยู่ แต่วิธีการมองปัญหา และเหตุผลที่ใช้อธิบายนั้นได้แตกต่างไปจากยุคก่อน ตามสภาพแวดล้อมของสังคมที่เปลี่ยนไป

การปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ในศตวรรษที่ 18 ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางขึ้นในสังคมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศอังกฤษ อันเป็นประเทศแรกที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรม ในระยะนี้ระบบทุนนิยมได้ขยายตัวออกไปในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการค้า การเกษตร และการผลิตทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ การขยายตัวของระบบทุนนิยม โดยเฉพาะในอังกฤษ ได้ก่อให้เกิดคำถามมากมายเกี่ยวกับบทบาทของรัฐและบทบาทของเอกชนในด้านเศรษฐกิจ ปัญหาสำคัญในขณะนั้นก็คือ ควรจะให้เอกชนดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างเสรีโดยไม่มีการควบคุม หรือว่าควรจะให้รัฐเข้ามาควบคุมและจัดระเบียบทางเศรษฐกิจมากขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันในด้านสวัสดิการสังคมและเป้าหมายต่าง ๆ ของประเทศ ปัญหานี้เป็นเรื่องของนโยบายรัฐด้านเศรษฐกิจที่ท้าทายภูมิปัญญาของนักคิดในขณะนั้นอย่างมาก และความพยายามของนักคิดจำนวนหนึ่งที่มุ่งตอบปัญหาดังกล่าวอย่างเป็นระบบ ได้ก่อให้เกิดแนวความคิดทางเศรษฐกิจที่ครอบคลุมการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองยุคนี้อยู่ แนวความคิดหนึ่ง อันได้แก่ แนวความคิดเศรษฐกิจการเมืองแบบคลาสสิก (Classical political economy) ด้วยเหตุที่แนวความคิดนี้เห็นด้วยกับการเปิดโอกาสให้เอกชนดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างเสรีแนวความคิดดังกล่าวจึงมุ่งอธิบายให้เห็นว่า ทุนนิยมเสรีทำงานอย่างไร เติบโตขึ้นมาอย่างไร และสนองต่อความต้องการของสังคมได้อย่างไร (Gill, 1967 : 9-10)

ความคิดที่เน้นเสรีภาพของเอกชนในการประกอบการนั้น ปรากฏชัดเจนเป็นครั้งแรกในความคิดของพวกฟิสิโอแครต (Physiocrat) ซึ่งมีอิทธิพลอยู่ในฝรั่งเศส ระหว่างปี 1756 ถึงปี 1776 โดยประมาณ นอกเหนือไปจากงานของ Quesnay ผู้ก่อตั้งสำนักนี้ ซึ่งพยายามนำเอาแนวความคิดเกี่ยวกับการทำงานระบบร่างกายสิ่งมีชีวิตมาใช้อธิบายระบบเศรษฐกิจของแต่ละสังคมแล้ว สิ่งสำคัญที่พวกฟิสิโอแครตพัฒนาขึ้นก็คือความคิดเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ พวกนี้เห็นว่าประชาชนแต่ละคนมีสิทธิตามธรรมชาติที่จะได้รับประโยชน์จากแรงงานของตน รัฐไม่ควรเข้าไปแทรกแซงในกิจกรรมด้านใดด้านหนึ่ง ยกเว้นแต่ในด้านการคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สิน รวมทั้งเสรีภาพในการตกลงทำสัญญาของเอกชน รัฐควรให้เอกชนมีเสรีภาพในการประกอบการทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ ความคิดเกี่ยวกับเสรีภาพทางเศรษฐกิจของเอกชนตามทัศนะของพวกฟิสิโอแครตสรุปได้เป็นวลีที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “ปล่อยให้ทำ ปล่อยให้เป็นไป (laissez faire, laissez passer)” นั่นเอง (ดู Oser and Blanchfield, 1975 : 30-31) ความคิดนี้ได้รับการสานต่อจากนักเศรษฐกิจการเมืองคลาสสิกในอังกฤษ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Adam Smith



นับตั้งแต่งานชื่อ Wealth of Nations ของ Smith ได้ตีพิมพ์ออกมาในปี 1776 แนวความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองสำนักคลาสสิกได้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว นอกเหนือไปจาก Smith เอง ยังมีนักเศรษฐกิจการเมืองสำนักนี้อีกจำนวนไม่น้อยที่ได้พัฒนาทฤษฎีและแนวความคิดเศรษฐกิจการเมืองแบบคลาสสิกให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น บุคคลที่มีบทบาทเด่นชัดจะได้แก่ Ricardo และ Malthus นอกจากนั้นก็ ได้แก่ Bentham, Mill, Say, และ Senior เป็นต้น

ในทัศนะของ Smith นั้น วัตถุประสงค์ของการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองก็คือการให้คำแนะนำแก่รัฐบุรุษเกี่ยวกับวิธีการสร้างความรุ่งเรือง และหารายได้เข้ารัฐให้มากที่สุด โดยการปล่อยให้ประชาชนได้ใช้พลังงานตามธรรมชาติของตนแทนที่จะไปกีดกัน ทั้งนี้เพราะการให้เสรีภาพในการประกอบการแก่เอกชนจะทำให้ประชาชนมั่งคั่งขึ้น อันเป็นผลทำให้รัฐมีรายได้จากภาษีอากรมากขึ้นตามมา (Gamble, 1983 : 66; Robbins, 1976 : 1) การแข่งขันในระบบตลาดระหว่างประชาชนโดยมุ่งผลประโยชน์ส่วนตัวจะก่อให้เกิดผลดีแก่ส่วนรวมโดยอาศัยกลไกที่เรียกว่า “มือที่มองไม่เห็น” (Invisible hand) นั่นคือ การแข่งขันกันอย่างสมบูรณ์ระหว่างผู้ขายจะทำให้ผู้บริโภคสามารถซื้อสินค้าราคาถูก นอกจากนั้น Smith ยังพยายามอธิบายถึงปัจจัยที่นำไปสู่ความก้าวหน้าและมั่งคั่งของสังคม โดยชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการเพิ่มจำนวนประชากร ระบบตลาดและการแบ่งงานกันทำ และการสะสมทุน อย่างไรก็ตามในแง่ของการเพิ่มจำนวนประชากร Malthus กลับชี้ให้เห็นว่าจะก่อให้เกิดปัญหาในระยะยาว เพราะจำนวนประชากรจะเพิ่มในอัตราส่วนที่สูงกว่าการเพิ่มของอาหารที่ผลิตได้ ส่วน Ricardo มีบทบาทสำคัญในการสานต่อแนวความคิดเกี่ยวกับมูลค่าในการแลกเปลี่ยน (exchange value) ซึ่ง Smith ได้เริ่มเอาไว้ เขาได้อธิบายให้เห็นว่ามูลค่าของสินค้านั้นถูกกำหนดโดยต้นทุนและปัจจัยในการผลิต ไม่ใช่อรรถประโยชน์ (utility) ของสินค้า (ดู Gile, 9-28) ความคิดของบุคคลทั้งสามนี้ได้กลายเป็นรากฐานด้านแนวความคิดของสำนักคลาสสิก งานในช่วงต่อ ๆ มา ก็พัฒนาขึ้นมาโดยอาศัยรากฐานนี้เป็นหลัก

กล่าวโดยรวม ๆ ความคิดของสำนักเศรษฐกิจการเมืองแบบคลาสสิกเน้นหนักในประเด็นเกี่ยวกับเสรีภาพด้านเศรษฐกิจของเอกชน ความผสมกลมกลืนกันของผลประโยชน์ของเอกชน การผลิตแบบอุตสาหกรรม วิธีการอธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจและกฎต่าง ๆ ความเติบโตและการพัฒนาเศรษฐกิจ และการมองเศรษฐกิจในลักษณะมหภาค (Oser and Blanchfield, 1975 : 44-45) ในช่วงระหว่างปลายศตวรรษที่ 18 ถึงปลายศตวรรษที่ 19 แนวความคิดของสำนักเศรษฐกิจการเมืองแบบเสรีนิยมได้แพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวาง พร้อม ๆ กับการขยายตัวของทุนนิยมอุตสาหกรรมในยุโรป และอเมริกา ด้วยเหตุที่การศึกษาเศรษฐกิจการเมืองอย่างเป็นทางการเป็นระบบได้รับการพัฒนาขึ้นมาโดยแนวความคิดของสำนักนี้เป็นส่วนใหญ่ ผู้คนจำนวนมาก

จึงมักจะเรียกหรือมักจะเข้าใจกันว่า เศรษฐกิจการเมือง ก็คือ การศึกษาเศรษฐกิจตามแนวความคิดของสำนักงานเศรษฐกิจการเมืองแบบคลาสสิก

อย่างไรก็ตาม กระบวนการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เริ่มขึ้นในอังกฤษ และแพร่สะพัดไปสู่ประเทศในยุโรปและสหรัฐอเมริกา นั้น ไม่เพียงแต่จะทำให้ชนชั้นนายทุนกลายเป็นชนชั้นที่มีอำนาจมากที่สุด และสร้างความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีและด้านวัตถุขึ้นมาในแต่ละสังคมเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดปัญหาสังคมนานัปการขึ้นมากอีกด้วย เช่น ปัญหาช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยที่ขยายตัวออกไปเรื่อย ๆ ปัญหาความเสื่อมโทรมของเมือง ปัญหาการขูดรีดผู้ใช้แรงงานอย่างไร้มนุษยธรรม ฯลฯ สภาพเช่นว่าเหล่านี้กระตุ้นความรู้สึกต่อต้านทุนนิยมอุตสาหกรรมและความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองสำนักคลาสสิกที่สร้างความชอบให้แก่ระบบทุนนิยม ความรู้สึกเช่นนี้ปรากฏอยู่โดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ปัญญาชน ผลที่ตามมาก็คือได้เกิดการเสนอความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองออกมาตอบโต้แนวความคิดของสำนักคลาสสิก และต่อต้านระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมแบบเสรี หลายแนวทาง ตามทัศนะของ Finkelstein และ Thimm (1973 : 112) นั้น แนวความคิดที่วิพากษ์วิจารณ์สำนักคลาสสิก อาจแบ่งได้เป็น 3 แนวทาง คือ แนวทางอนุรักษนิยม แนวทางชาตินิยม และแนวทางสังคมนิยม ทุกแนวทางที่กล่าวมานี้ต่อต้านความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองของสำนักคลาสสิกในเรื่องความกลมกลืนกันตามธรรมชาติของผลประโยชน์เอกชนในระบบทุนนิยม แนวความคิดเหล่านั้นเห็นว่า การเกิดชนชั้นกรรมกรที่ถูกกดขี่อย่างไร้ความปราณี และการเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอยู่เป็นช่วง ๆ นั้น เป็นผลที่ตามมาจากการใช้เสรีภาพทางเศรษฐกิจอย่างเกินขอบเขตและการแข่งขันกันอย่างไร้สาระ และสิ้นเปลือง ทุกแนวความคิดเห็นว่ารัฐควรเข้ามาควบคุมเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเฉพาะปัญหาความยากจนและปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ บทวิพากษ์วิจารณ์ความคิดของสำนักคลาสสิก จะเห็นได้จากข้อเขียนของบุคคล เช่น Adam Muller ในแนวทางอนุรักษนิยม Federick List ในแนวทางชาตินิยม และ Fourier และ Saint-Simon ในแนวทางสังคมนิยม อย่างไรก็ตาม งานเขียนและแนวความคิดที่ทรงอิทธิพลที่สุดในบรรดาแนวความคิดทั้งหลายที่วิพากษ์วิจารณ์สำนักงานคลาสสิก ได้แก่ แนวความคิดทางเศรษฐกิจการเมือง ของ Karl Marx.

แนวความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองส่วนใหญ่ของ Marx ปรากฏอยู่ในงานเขียน 3 เล่ม ชื่อ Capital ซึ่งเล่มแรกตีพิมพ์ในราวปี 1867 ส่วนสองเล่มหลังตีพิมพ์หลังจากเขาเสียชีวิตไปแล้ว และข้อเขียนที่ Karl Kautsky รวบรวมจากต้นฉบับที่เหลืออยู่ แล้วตีพิมพ์โดยใช้ชื่อว่า Theories of Surplus Value อีก 3 เล่ม นอกจากนี้ยังปรากฏในงานเขียนชิ้นอื่น ๆ อีกหลายชิ้น ซึ่งมักจะตีพิมพ์ในภายหลังแทบทั้งสิ้น นอกเหนือไปจากงานเขียนด้านเศรษฐกิจการเมืองโดยตรงแล้ว Marx

ยังมีข้อเขียนด้านอื่นอีกมาก ทั้งงานเขียนที่วิพากษ์ระบบทุนนิยม และเสนอแนะทางสังคมนิยม เช่น Communist Manifesto งานเขียนเชิงประวัติศาสตร์การเมือง และงานเขียนเชิงปรัชญา ซึ่งมีทั้งที่เขียนคนเดียวและร่วมกันเขียนกับ Federick Engels

ความคิดหลักที่ Marx ใช้ในการวิเคราะห์ระบบทุนนิยมและวิพากษ์ความคิดของสำนักคลาสสิก ได้แก่ ทฤษฎีแรงงานเกี่ยวกับมูลค่า (The Labor Theory of Value) ทฤษฎีการขูดรีด (The Theory of Exploitation), การลดลงของอัตรากำไร (Falling Rate of Profit) การสะสมทุนของนายทุน และวิกฤติการณ์ของระบบทุนนิยม (ดู Oser and Blanch field, 1975 : 176-187) กล่าวโดยทั่วไป Marx ชี้ให้เห็นว่า สินค้าแต่ละชิ้นมีทั้งมูลค่าใช้สอย (use-value) และมูลค่าแลกเปลี่ยน (exchange-value) มูลค่าในการใช้สอยนั้นเกิดจากกำลังงานของมนุษย์ ในการผลิตแบบทุนนิยมนั้นมุ่งที่จะผลิตสินค้าที่มีมูลค่าสูงกว่ามูลค่าของสินค้าที่เป็นทุนในการผลิต ซึ่งได้แก่ทุนคงที่ เช่น เครื่องมือและวัตถุดิบกับทุนแปรผัน คือกำลังงาน มูลค่าสินค้าในส่วนที่เกินกว่าต้นทุนทั้งสองก็คือ มูลค่าส่วนเกิน (Marx, 1977 : 293, 317) ด้วยเหตุที่มูลค่าของสินค้าเกิดจากกำลังงานของกรรมกร ดังนั้นการผลิตเพื่อให้ได้สินค้าที่มีมูลค่าส่วนเกิน จึงเป็นการขูดรีดแรงงานของกรรมกร เมื่อใดก็ตามที่ทุนคงที่เพิ่มขึ้น ขณะที่ทุนแปรผันและมูลค่าส่วนเกินในการผลิตยังคงเดิม กำไรที่นายทุนได้รับจะค่อยลดน้อยลง (Marx, 1981 : 211-2) ซึ่ง Marx เรียกว่าเป็นกฎแห่งแนวโน้มที่อัตรากำไรจะลดลง (The Law of the Tendency of the Rate of Profit to Fall) มูลค่าส่วนเกินที่นายทุนขูดรีดจากกรรมกร ส่วนหนึ่งจะกลายเป็นทุนที่สะสมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไรก็ดี การขยายการผลิตเพื่อสะสมทุนให้มากขึ้นจะนำไปสู่การผลิตเกินความต้องการ นอกจากนั้นยังนำไปสู่การเพิ่มค่าจ้าง ซึ่งจะมีผลให้อัตรากำไรสะสมทุนลดลง และค่าจ้างลดลง สิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดวิกฤติการณ์ในรูปของเศรษฐกิจตกต่ำ

นอกจากแนวความคิดดังกล่าวแล้ว แนวความคิดของ Marx เกี่ยวกับการต่อสู้ระหว่างชนชั้นกรรมกรกับชนชั้นนายทุน ซึ่งปรากฏอยู่ในข้อเขียนอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน Communist Manifesto ก็มีส่วนสำคัญในการก่อให้เกิดลัทธิมาร์กซิสม์ (Marxism) ลัทธินี้เองเป็นที่มาทั้งแนวความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองแบบมาร์กซิสม์และขบวนการทางการเมืองแบบสังคมนิยม ในชั้นหลัง

ผลงานทางเศรษฐกิจการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 18 และ 19 ทั้งที่เป็นงานของสำนักงานคลาสสิก และงานของสำนักอื่น ๆ ที่ต่อต้านแนวความคิดของสำนักคลาสสิกต่างก็มีส่วนที่ทำให้การศึกษาเศรษฐกิจการเมืองแพร่หลายออกไป ไม่ว่าแต่ละสำนักจะอธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองแตกต่างกันไปแค่ไหนก็ตาม ทุกสำนักยังคงรักษาเป้าหมายหลักของการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองเอาไว้ นั่นคือ การให้ความสำคัญเกี่ยวกับนโยบายของรัฐและความมั่งคั่ง

ของประเทศชาติลักษณะร่วมกันของการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองของยุคนี้ก็คือ การศึกษาในระดับมหภาค และการใช้ตัวแปรทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในการศึกษา ดังนั้นแนวการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองจึงครอบคลุมเนื้อหาของเศรษฐศาสตร์มหภาค สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ และสังคมศาสตร์อื่น ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลัง

อย่างไรก็ตาม ในปลายศตวรรษที่ 19 แนวความคิดของสำนักที่เรียกว่า นีโอคลาสสิก หรือ Marginalism ได้เข้ามามีอิทธิพลในสังคมตะวันตกแทนที่ความคิดของสำนักคลาสสิก การศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจในทัศนะของสำนักนีโอคลาสสิก เป็นการศึกษาพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของเอกชน แทนที่จะเป็นการศึกษาสังคม นั่นคือหน่วยในการศึกษาวิเคราะห์ (unit of analysis) ได้เปลี่ยนไปศึกษาคนเพียงคนเดียว หรือหน่วยงานเดียว แทนที่จะศึกษาสังคมหรือรัฐ ทั้งยังมุ่งอธิบายพฤติกรรมในการตัดสินใจเลือกของบุคคล โดยอาศัยแนวความคิดทางจิตวิทยา แทนที่จะศึกษานโยบายของรัฐและกระบวนการเศรษฐกิจการเมืองระดับมหภาค ตามหลักการทางสังคมศาสตร์ ผลจากการเข้ามาของสำนักนีโอคลาสสิกก็คือการเสื่อมโทรมของการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองแบบเดิม ในสังคมแองโกลแซกซอนเช่นอังกฤษ และสหรัฐ การศึกษาเศรษฐกิจการเมืองได้หายไปจากโลกวิชาการ และมีคำว่าเศรษฐศาสตร์เข้ามาแทนที่ ส่วนในยุโรป คำว่า เศรษฐกิจการเมืองยังคงเหลืออยู่ ถึงแม้ว่าจะรับอิทธิพลของการศึกษาแบบนีโอคลาสสิกเข้าไปอย่างมาก

**ยุคเสื่อมโทรมของการศึกษาเศรษฐกิจการเมือง** ปลายศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา เป็นช่วงที่ระบบทุนนิยมในตะวันตกได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง และเจริญเติบโตอย่างเต็มที่ อังกฤษได้กลายเป็นประเทศมหาอำนาจด้านอุตสาหกรรม ขณะที่ประเทศตะวันตกหลายประเทศ เช่น เยอรมัน ฝรั่งเศส และสหรัฐ ก็กำลังพัฒนาอุตสาหกรรมของตนไปอย่างขมุกขมัว การขยายตัวของระบบทุนนิยม และการพัฒนาเทคโนโลยีในทางอุตสาหกรรมดังกล่าว ได้เปลี่ยนแปลงลักษณะของระบบทุนนิยมในตะวันตก จากทุนนิยมที่มีการแข่งขันกันอย่างเต็มที่ (Competitive Capitalism) มาเป็นทุนนิยมที่มีการผูกขาด (Monopoly Capitalism) มากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีทำให้กระบวนการผลิตและวิธีการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่มีประสิทธิภาพสูง ซึ่งเป็นผลให้ต้นทุนการผลิตต่ำลง และกำไรมากขึ้น ในขณะเดียวกันการแข่งขันระหว่างนายทุนอุตสาหกรรมก็ยิ่งรุนแรงขึ้น นายทุนน้อย และอุตสาหกรรมขนาดย่อมที่มีเทคโนโลยีในการผลิตแบบล้าหลัง และมีทุนจำกัดก็ค่อย ๆ ถูกจำกัดออกไป การแข่งขันอย่างเอาเป็นเอาตายดังกล่าว ยังผลักดันให้มีการรวมตัวกันเป็นทรัสต์ คาร์เทล และบรรษัทขนาดใหญ่ขึ้น การกระจุกตัวของทุนและอุตสาหกรรมเช่นว่านี้ ทำให้เกิดการกระจุกตัวของรายได้ของประชากรเพิ่มสูงขึ้นพร้อม ๆ กันไปด้วย ในสหรัฐอเมริกา นั้น จากสถิติในปี 1982 พบว่า คนเพียงร้อยละ 5 ของประชากร ครอบครอง

รายได้ร้อยละ 34 ของรายได้ทั้งหมด (Hunt and Sherman, 1981 : 97-101)

การขยายอำนาจทางเศรษฐกิจของนายทุนในปลายศตวรรษที่ 19 นี้ ได้ดำเนินไปพร้อม ๆ กับการแตกตัวของสหภาพแรงงานและขบวนการสังคมนิยม ทั้งนี้เป็นเพราะการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบทุนนิยม ได้ก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมาย เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาการขยายตัวเมืองอย่างรวดเร็ว ปัญหาความปลอดภัยในโรงงานอุตสาหกรรม และสวัสดิการของกรรมกร ฯลฯ ปัญหาดังกล่าวเหล่านี้นอกจากจะกระตุ้นให้แนวความคิดสังคมนิยม และความคิดด้านสหภาพแรงงาน (trade unionism) เบ่งบานออกไปอย่างรวดเร็วแล้ว ยังผลักดันให้รัฐต้องยื่นมือเข้ามาแทรกแซงเพื่อบรรเทาความรุนแรงของปัญหา โดยการจัดระเบียบเศรษฐกิจ กำจัดการขูดรีดแรงงานเกินสมควร และพยายามกระจายรายได้ แนวโน้มดังกล่าวนี้นำไปสู่การพัฒนาแนวความคิดแบบนีโอคลาสสิกขึ้นในหมู่นักเศรษฐศาสตร์ที่มุ่งปกป้องการประกอบธุรกิจแบบเสรี (laissez faire) ไม่เห็นด้วยกับการแทรกแซงของรัฐ และต่อต้านความคิดแบบสังคมนิยม (Oser and Blanchfield, 1975 : 222) ทฤษฎีแบบคลาสสิกนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีมูลค่าในแง่แรงงาน (labor theory of value) มีจุดอ่อนหลายประการที่เปิดโอกาสให้ขบวนการกรรมกรโจมตีความชอบธรรมของระบบทุนนิยมได้ การพัฒนาแนวคิดใหม่แบบนีโอคลาสสิกขึ้นมา ทำให้สามารถปิดจุดอ่อนของระบบทุนนิยม และอธิบายถึงข้อดีของระบบ รวมทั้งหันเหความสนใจของผู้คนไปสู่ประเด็นอื่นได้ดีขึ้น (Roll, 1953 : 372)

ความคิดของสำนักนีโอคลาสสิก เริ่มมีอิทธิพลครอบงำสังคมตะวันตกตั้งแต่นั้นปี ค.ศ. 1870 อันเป็นช่วงที่งานเขียนซึ่งวางรากฐานด้านทฤษฎีได้เริ่มออกมา ตัวอย่างเช่นงานของ Jevon ในอังกฤษ, Menger ในออสเตรีย, และ Walras ในสวิสเซอร์แลนด์ เป็นต้น แนวความคิดหลักที่งานเขียนเหล่านี้เสนอออกมาในเวลาไล่เลี่ยกันก็คือ ความคิดเกี่ยวกับอรรถประโยชน์ (utility) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อรรถประโยชน์ส่วนเพิ่ม (marginal utility) นั้นเอง (Gill, 1967 : 62) ในตัวของมันเอง อรรถประโยชน์ เป็นคำที่มีความหมายคลุมเครือ และการใช้แนวความคิดเรื่องนี้อธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ก็มีลักษณะวกไปวนมาแบบกำปั้นทุบดิน อรรถประโยชน์ของสินค้าชนิดใดชนิดหนึ่ง คือความสามารถของสินค้าในการตอบสนองความต้องการของบุคคล แนวความคิดนี้ใช้อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ได้ก็ต่อเมื่อ ได้มีการนำมาพิจารณาในแง่ความมากหรือน้อยของอรรถประโยชน์ที่มีอยู่ เมื่อมนุษย์บริโภคสินค้าชนิดนั้นจำนวนมากขึ้นหรือน้อยลงเท่านั้น แต่เฉพาะค่าอรรถประโยชน์เพียงตัวเดียวโดด ๆ หาได้มีความหมายในเชิงทฤษฎีแต่อย่างใด (Finklestein and Thimm, 1973 : 170) เราไม่มีทางรู้ว่าอรรถประโยชน์ของเนยหนึ่งก้อนมีมากน้อยแค่ไหน แต่เราจะรู้ว่าอรรถประโยชน์ของเนยก้อนนั้นมีมากสำหรับคนที่ต้องการเนย แต่ไม่มีเนยเลย และในทางกลับกัน อรรถประโยชน์ของเนยก้อนนั้นจะมีน้อยลง หากคน ๆ นั้นมีเนยอยู่แล้ว ในแง่นี้ก็เท่ากับ

ว่ามูลค่าของเนยก้อนนั้นถูกกำหนดโดยระดับความต้องการของบุคคลนั่นเอง ในกรณีของอรรถประโยชน์ส่วนเพิ่ม (marginal utility) นั้น อรรถประโยชน์ส่วนเพิ่มของสินค้าอย่างใดอย่างหนึ่ง หมายถึง อรรถประโยชน์หรือความพอใจที่เพิ่มขึ้นจากอรรถประโยชน์หรือความพอใจเดิมทั้งหมด ซึ่งจะเพิ่มขึ้นมากน้อยแค่ไหน ถูกกำหนดด้วยสินค้านั้นหน่วยสุดท้าย แนวความคิดเรื่องนี้นำไปใช้ในหลายทาง เช่น นำไปสร้างเป็นกฎอรรถประโยชน์ส่วนเพิ่มที่ลดลง (law of diminishing utility) ซึ่งอธิบายว่า เมื่อผู้บริโภคใช้สินค้านั้นในอัตราที่สูงขึ้น อรรถประโยชน์ของสินค้านั้นจะลดลง เป็นต้น

นักเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกพัฒนาแนวความคิดเรื่องอรรถประโยชน์ขึ้นมากก็เพื่อที่จะนำมาใช้อธิบายถึงมูลค่าของสินค้า แทนทฤษฎีของสำนักคลาสสิก ซึ่งใช้แรงงานเป็นแนวความคิดในการอธิบายมูลค่าสินค้า การนำเอาความคิดเกี่ยวกับอรรถประโยชน์มาใช้ในการอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจนั้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจการเมืองอย่างมาก ทั้งในแง่ทฤษฎี หน่วยในการวิเคราะห์ และขอบข่ายในการศึกษา และที่สำคัญที่สุดก็คือ มีผลให้การศึกษาเศรษฐกิจการเมืองในแง่ที่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐ ได้ล้มหายตายจากวงวิชาการไปเป็นเวลานาน

หากพิจารณาเปรียบเทียบกับการศึกษาแนวเศรษฐกิจการเมืองที่เกิดขึ้นก่อน ไม่ว่าจะเป็นสำนักคลาสสิกหรือสำนักมาร์กซิสต์ ก็พบว่าวิธีการศึกษาของสำนักนีโอคลาสสิกมีความแตกต่างออกไปมากทีเดียว สำนักนีโอคลาสสิกมีแนวการศึกษาแบบจิตวิสัย (Subjective approach) ขณะที่การศึกษาในแนวเศรษฐกิจการเมืองเป็นแบบวัตถุวิสัย (objective approach) จะเห็นได้ว่าการวิเคราะห์ในเชิงอรรถประโยชน์เป็นการศึกษาพฤติกรรมเศรษฐกิจในแนวจิตวิทยา ทั้งนี้เพราะสำนักนีโอคลาสสิกเน้นกระบวนการตัดสินใจของมนุษย์ในฐานะของผู้บริโภค หรือผู้ผลิต โดยมองจากระดับความพอใจของมนุษย์ที่ได้รับจากสินค้าแต่ละอย่าง แต่ไม่สนใจปัจจัยภายนอก นั่นคือสำนักนี้ถือว่า ความคิดของมนุษย์เป็นตัวกำหนดที่สำคัญเพียงอย่างเดียวในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ในทางตรงกันข้าม การศึกษาแบบเศรษฐกิจการเมืองก่อนหน้านั้น กลับให้ความสำคัญแก่ปัจจัยทางสังคม สภาพทางประวัติศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี ซึ่งกำหนดพฤติกรรมทางเศรษฐกิจการเมืองของมนุษย์ ด้วยเหตุที่การศึกษาของสำนักนีโอคลาสสิกเน้นการศึกษาเชิงจิตวิทยา หน่วยในการศึกษาของสำนักนี้จึงได้แก่คนเพียงคนเดียว (Roll, 1953 : 371-2) ไม่ใช่รัฐหรือสังคม กล่าวอีกอย่างหนึ่ง เป็นการศึกษาแบบจุลภาคนั้นเอง ดังนั้น การศึกษาสำนักนี้จึงไม่สนใจศึกษานโยบายเศรษฐกิจของรัฐหรือเรื่องของเศรษฐกิจการเมือง อันเป็นการศึกษาแบบมหภาค เมื่อความคิดของสำนักนี้เข้าครอบงำการศึกษาเศรษฐกิจในตะวันตก จึงทำให้การ

ศึกษาเศรษฐกิจการเมืองหายสาบสูญไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อ Marshall นำคำว่า “เศรษฐศาสตร์” (economics) เข้ามาใช้แทนคำว่าเศรษฐกิจการเมือง

อันที่จริง ทฤษฎี และวิธีการศึกษาของสำนักนีโอคลาสสิกนั้น เป็นผลจากการหีบยืมเอาปรัชญาสังคมของ Adam Smith กับ ปรัชญาอรรถประโยชน์นิยม ของ Jeremy Bentham มารวมกัน แล้วพัฒนาขึ้นมาโดยอาศัยวิธีการศึกษาเชิงนามธรรม ของ Ricardo (Katouzian, 1980 : 29) Bentham นั้นมีความเชื่อว่า ความรู้สึกพอใจของมนุษย์นั้นสามารถคิดคำนวณเป็นเชิงปริมาณ ส่วน Smith นั้น เป็นผู้วางรากฐานความคิดเกี่ยวกับการแสวงหาประโยชน์ของปัจเจกชนอย่างเสรี จากความคิดดังกล่าว ได้กลายเป็นแนวความคิดหลักของสำนักนีโอคลาสสิกที่ว่า ผู้บริโภคหรือผู้ผลิตแต่ละคน จะหาทางแสวงหาอรรถประโยชน์สูงสุด และลดความสูญเสียให้น้อยที่สุด และในกระบวนการแข่งขันอย่างสมบูรณ์นั้น การกระทำดังกล่าวจะก่อให้เกิดผลดีสุดต่อการบริโภค การลงทุน และการผลิต โดยสมมุติว่า ทัศนคติของผู้คน เทคนิคในการผลิต และการกระจายรายได้ในสังคมที่นอกจากนี้สำนักนีโอคลาสสิกยังเอาวิธีการศึกษาแบบนามธรรมจากคณิตศาสตร์ และเรขาคณิต มาใช้ในการพัฒนาและอธิบายทฤษฎีอีกด้วย อันจะเห็นได้จากงานของ Jevon, Walras และคนอื่น ๆ

นอกจากจะเน้นการศึกษาปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจระดับจุลภาค โดยอาศัยแนวคิดแบบจิตวิทยา และวิธีการศึกษาแบบนิรนัย (deductive) แล้ว สำนักนีโอคลาสสิกยังเน้นหนักการศึกษาถึงอุปสงค์เป็นหลัก โดยไม่ให้ความสนใจแก่เรื่องอุปทานมากนัก รวมทั้งยังเชื่อมั่นในคุณภาพของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมว่าจะปรับตัวเองได้เสมอ นั่นคือ ไม่ว่าจะเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างใดขึ้น ระบบเศรษฐกิจจะปรับตัวเองไปสู่จุดดุลยภาพได้ในที่สุด

แนวความคิดและทฤษฎีของสำนักนีโอคลาสสิกนั้น แม้จะได้รับการยอมรับและมีอิทธิพลอย่างกว้างขวางในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1870 จนถึงปี ค.ศ. 1930 แต่ก็ได้รับการโต้แย้งจากบุคคลหลายกลุ่มทั้งกลุ่มเก่าและกลุ่มใหม่ ไม่น้อยเหมือนกัน แน่นอนที่เดียว ปฏิกริยาจากกลุ่มเก่า เช่น สำนักมาร์กซิสต์ และสำนักคลาสสิกย่อมจะเป็นที่คาดหวังว่าจะต้องมีอยู่ เพราะทฤษฎีและความคิดของสำนักนีโอคลาสสิกนั้นล้มล้างวิธีการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองของกลุ่มเก่าโดยตรง ในกลุ่มใหม่นั้น แนวความคิดโต้แย้งและคำวิพากษ์วิจารณ์ที่น่าสนใจมากที่สุด ก็เห็นจะได้แก่แนวความคิดของสำนักสถาบันนิยม (institutionalism) โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดของ Veblen ผู้ก่อตั้งสำนักนี้ขึ้นมา และแนวความคิดนี้ก็มียุทธิพลอยู่มากพอสมควรในสหรัฐอเมริกา ในระยะปลายยุคนีโอคลาสสิก

Veblen ได้โจมตีแนวความคิดของสำนักนีโอคลาสสิกในหลายประเด็น แต่ประเด็นสำคัญก็คือเรื่องเกี่ยวกับทฤษฎีอรรถประโยชน์ พฤติกรรมการบริโภคของคน พฤติกรรมของนักธุรกิจ

แนวทางในการศึกษาปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ และชนชั้นทางเศรษฐกิจและสังคม (Gill, 1967 : 67-8) ในแง่ทฤษฎีอรรถประโยชน์ Veblen เห็นว่ามนุษย์เศรษฐกิจที่แสวงหาอรรถประโยชน์สูงสุดอย่างสมเหตุสมผลตามทฤษฎีนี้เป็นเรื่องเหลวไหล ไม่ตรงกับความเป็นจริง สำหรับในเรื่องพฤติกรรมของผู้บริโภคเขายังชี้ให้เห็นว่า การบริโภคในยุคปัจจุบันไม่ได้มุ่งตอบสนองความต้องการแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีมุ่งที่จะใช้การบริโภคเพื่อชี้ให้เห็นว่าตนเหนือกว่าผู้อื่นอีกด้วย โดยเฉพาะคนชั้นสูงจะมีลักษณะการบริโภคเพื่อสร้างจุดเด่น (Conspicuous consumption) อันเป็นพฤติกรรมการบริโภคเพื่อชี้ถึงสถานภาพที่สูงกว่า ในกรณีของพฤติกรรมของนักธุรกิจนั้น Veblen โจมตีทัศนคติแบบนีโอคลาสสิกที่มองนักธุรกิจในแง่ผู้ที่ประกอบการอย่างมีประสิทธิภาพ และมีการแข่งขันกันอย่างจริงจัง เขากลับมองว่าเป็นพวกที่ไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับกระบวนการผลิตแบบอุตสาหกรรม และสนใจแต่จะใช้วิธีการพลิกแพลงหากำไรด้วยการตั้งราคาสินค้าสูง ๆ เท่านั้น ในทัศนะของ Veblen เกี่ยวกับการศึกษาปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ เขาเห็นว่าควรจะศึกษาในแง่ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง และวิวัฒนาการโดยอาศัยวิธีการด้านมนุษยวิทยา และชีววิทยา ไม่ใช่มองภาพเศรษฐกิจแบบหยุดนิ่งตายตัวอย่างที่สำนักนีโอคลาสสิกปฏิบัติอยู่ ในด้านชนชั้นในสังคม Veblen มีทัศนะตรงข้ามกับสำนักนีโอคลาสสิก ซึ่งเชื่อว่า ผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลสอดคล้องและกลมกลืนกันกับผลประโยชน์ของสังคม เขาเห็นว่าผลประโยชน์ของนักธุรกิจนั้นขัดแย้งกับสวัสดิการของสังคม ในสังคมทุนนิยมนั้นมีคนอยู่ 2 ชั้นที่สำคัญที่มีผลประโยชน์ขัดแย้งกันอยู่ คือ นักธุรกิจผู้มุ่งแสวงหาเงิน กับผู้เชี่ยวชาญทางเทคโนโลยี (technologist) ผู้ผลิตสินค้าขึ้นมา แต่ Veblen ถือว่าความขัดแย้งระหว่างชนชั้นผู้ใช้แรงงานกับนายทุนตามความคิดของ Marx ไม่ใช่เรื่องสำคัญ

แนวความคิดหลัก ๆ ของสำนักสถาบันนิยม ซึ่ง Veblen ได้วางรากฐานไว้ และมีนักเศรษฐศาสตร์รุ่นหลัง ๆ เช่น Commons, Mitchell ฯลฯ ได้พัฒนาต่อมานั้น อาจจะสรุปได้เป็นประเด็นสำคัญ ดังนี้ ในประการแรก สำนักสถาบันนิยมเน้นการศึกษาาระบบเศรษฐกิจโดยส่วนรวมแบบมหภาค และการศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจจะต้องนำเอาปัจจัยทางด้านอื่นมาร่วมพิจารณา ไม่ว่าจะเป็นการเมือง กฎหมาย อุดมการณ์ ฯลฯ ประการที่สอง สำนักนี้ถือว่าสถาบันต่าง ๆ มีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นสถาบันในรูปองค์การ เช่น ธนาคาร สหภาพแรงงาน ฯลฯ หรือเป็นสถาบันในแง่รูปแบบของพฤติกรรมที่ถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน ประการที่สาม สำนักสถาบันนิยมศึกษาเศรษฐกิจในแง่ของวิวัฒนาการ โดยอาศัยแนวความคิดทางชีววิทยาของ Darwin ประการที่สี่ สำนักนี้อธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ โดยอาศัยหลักความสัมพันธ์เชิงเหตุผลที่เกี่ยวข้องกันเป็นวงจร (principle of circular causation) และหลักการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยไม่ยอมรับวิธีการอธิบายในแง่ของดุลยภาพ ประการที่ห้า สำนักสถาบันนิยม



ยอมรับถึงความจำเป็นที่รัฐต้องเข้าไปแทรกแซงระบบตลาด โดยวิธีการปฏิรูประบบประชาธิปไตย เพื่อแก้ปัญหาความไม่เป็นธรรมในการกระจายรายได้ อันเกิดจากระบบตลาด และประการสุดท้าย ในแง่ของวิธีการสร้างและพิสูจน์ทฤษฎี สำนักนี้เน้นวิธีการแบบอุปนัย (inductive) มากกว่าวิธีการแบบนิรนัย (deductive) ที่ใช้อยู่ในสำนักนีโอคลาสสิก (Oser and Blanfield, 1975 : 363-5)

จะเห็นได้ว่า กรอบความคิดหลักของสำนักนี้ เป็นกรอบการศึกษาแบบเศรษฐกิจที่ไม่ได้แตกต่างในสาระสำคัญจากการศึกษาแบบเศรษฐกิจการเมืองของสำนักมาร์กซิสต์ และสำนักคลาสสิก ทั้งนี้ เพราะสำนักสถาบันนิยมให้ความสำคัญแก่การศึกษาเศรษฐกิจในระดับมหภาค ยอมรับบทบาทของรัฐในทางเศรษฐกิจ และการนำเอาปัจจัยสังคมและการเมืองมาใช้อธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ การเกิดขบวนการความคิดของสำนักนี้ขึ้นมาในสังคมอเมริกานั้น สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะฟื้นฟูการศึกษาแนวเศรษฐกิจการเมืองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่ความคิดของสำนักนี้ไม่ได้มีอิทธิพลมากมายจนถึงขนาดเข้าไปแทนที่ความคิดของสำนักนีโอคลาสสิก การหันกลับมาศึกษาเศรษฐกิจการเมืองอย่างจริงจังยังไม่อาจเกิดขึ้นได้ มีหน้าซ้ำความคิดบางอย่างของสำนักสถาบันนิยมยังถูกกลืนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามแนวนีโอคลาสสิกเสียอีก

แนวความคิดของสำนักนีโอคลาสสิก มีบทบาทครอบงำการศึกษาเศรษฐศาสตร์ในตะวันตกอย่างเต็มที่จนถึงช่วงเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก (The Great Depression) ในทศวรรษ 1930 ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในขณะนั้นตกอยู่ในภาวะวิกฤติอย่างหนัก ซึ่งทฤษฎีของสำนักนีโอคลาสสิกไม่อาจจะอธิบายได้ และไม่เคียดการณมาก่อน นอกจากนั้นยังไม่อาจจะเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาดังกล่าวได้ ทั้งนี้เพราะสำนักนี้เชื่อว่าระบบทุนนิยมสามารถปรับตัวให้กลับสู่ดุลยภาพได้เสมอ โดยอาศัยกลไกตลาดธรรมดา แต่รูปการณ์ในขณะนั้นไม่ได้ล่อไปในทางที่ว่าระบบทุนนิยมจะฟื้นตัวสู่ดุลยภาพได้เองแต่อย่างใด สภาพการณ์ดังกล่าวนี้ส่งผลให้ความเชื่อถือในความคิดของสำนักนีโอคลาสสิกค่อยเสื่อมคลายลงไป

ยุคฟื้นตัวของการศึกษาเศรษฐกิจการเมือง หลังทศวรรษ 1930 เป็นต้นมา การศึกษาเศรษฐกิจการเมืองในแง่นโยบายเศรษฐกิจและบทบาททางเศรษฐกิจของรัฐ เริ่มได้รับความสนใจอีกครั้งหนึ่ง การกลับมาของการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองนั้น ในขั้นแรกหาได้เกิดจากการยอมรับปัจจัยทางการเมืองหรือบทบาทของรัฐว่ามีผลกระทบต่อการปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจแต่อย่างใดไม่ หากแต่เกิดจากความผันผวนของระบบทุนนิยมเอง และความล้มเหลวของทฤษฎีนีโอคลาสสิกในการอธิบายและให้ข้อเสนอแนะเพื่อแก้ปัญหาระดับมหภาคในกรอบของระบบตลาด แนวคิดใหม่ซึ่งเข้ามาแทนที่ที่เสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาโดยการแทรกแซงของปัจจัยนอกกรอบตลาด รวมทั้ง

การเสนอทฤษฎีระดับมหภาคซึ่งใช้สังคมเป็นหน่วยในการศึกษา ดังนั้นบทบาทของรัฐและรัฐบาล จึงต้องถูกนำมาศึกษาพิจารณาอย่างละเอียด อย่างไม่สามารถเพิกเฉยได้ ภายใต้อิทธิพลของทฤษฎีเศรษฐกิจการเมืองจะพัฒนาตัวเองจนถึงขั้นที่มีการศึกษาอย่างกว้างขวางและเปลี่ยนแปลงไปเป็นการศึกษาแบบสหวิทยาการ ได้ใน เวลาก็ล่วงเลยมาจนถึงทศวรรษ 1970

สภาพเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในทศวรรษ 1930 ได้ก่อให้เกิดปัญหาการว่างงานและการหดตัวด้านเศรษฐกิจอย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศอุตสาหกรรม ตัวอย่างเช่น ในสหรัฐอเมริกา อัตราการว่างงานในปี 1931 เท่ากับ ร้อยละ 16 และเพิ่มเป็นร้อยละ 25 ในปี 1933 และในปีเดียวกันนี้ ผลผลิตประชาชาติมวลรวมลดลงเหลือเพียง 1 ใน 3 ของผลผลิตประชาชาติปี 1929 เท่านั้น (Gill, 1967 : 89) ความรุนแรงและยืดเยื้อของภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงด้านทฤษฎีและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับนโยบายทางเศรษฐกิจ และทำให้ความคิดของสำนักเคนส์ (Keynesian School) เข้ามามีอิทธิพลแทนที่สำนักนีโอคลาสสิก

ความคิดของสำนักเคนส์นั้น ทั้งที่เป็นของ Keynes เอง ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในงานชื่อ The General Theory of Employment, Interest and Money นั้น และที่เป็นความคิดของบุคคลอื่น เป็นผลที่เกิดจากความพยายามจะหาหนทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ โดยอาศัยวิธีการมองปัญหาเศรษฐกิจแบบมวลรวม หรือแบบมหภาค และใช้ตัวแบบของระบบเศรษฐกิจที่ไม่มีดุลยภาพ (disequilibrium) เป็นหลักในการอธิบาย และให้ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย (Willes, 1981 : 83)

โดยเหตุที่ระบบเศรษฐกิจไม่ได้มีดุลยภาพในตัวของมันเอง Keynes จึงเห็นว่าระบบเศรษฐกิจไม่สามารถก่อให้เกิดการจ้างงานเต็มที่ การเติบโตด้านการผลิตหรือระดับราคาที่มีเสถียรภาพได้โดยอัตโนมัติ เขาจึงเน้นที่การสร้างอุปสงค์มวลรวม (aggregate demand) ให้สูงขึ้น อันจะนำไปสู่การจ้างงานและการผลิตมากขึ้น ทั้งนี้อุปสงค์มวลรวมดังกล่าวจะถูกกำหนดโดยระดับรายได้ประชาชาติ (Ward, 1977 : 50) ตามตัวแบบของสำนักนี้ รายได้ประชาชาติจะถูกกำหนดโดยปัจจัยสำคัญคือ การบริโภค การลงทุน และการใช้จ่ายเงินของรัฐบาล ( $V = C + I + G$ ) การเพิ่มขึ้นของปัจจัยทั้งสามจะมีผลให้รายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้น นั่นก็คืออุปสงค์มวลรวมเพิ่มขึ้น ซึ่งจะทำให้มีการจ้างงานและการผลิตเพิ่มขึ้น จากตัวแบบดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การใช้จ่ายเงินของรัฐบาลเป็นปัจจัยสำคัญตัวหนึ่งที่มีผลกระทบต่อจ้างงานและการผลิต ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำซึ่งการบริโภคและการลงทุนลดลงนั้น การใช้จ่ายเงินของรัฐบาลก็กลายเป็นปัจจัยหลักที่กระตุ้นให้เกิดการจ้างงานและการผลิตเพิ่มขึ้น ดังนั้นตัวแบบนี้จึงทำให้รัฐเข้ามามีบทบาทโดยตรงในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ โดยอาศัยกลไกด้านการคลังและการเงินที่มีอยู่ มองในแง่นี้ดูเหมือนว่าแนวความคิดของสำนักเคนส์จะได้นำเอาการศึกษาในลักษณะเศรษฐกิจการเมืองกลับเข้ามาอีกครั้งหนึ่ง

ความคิดของเคนส์ในช่วงต่อมาได้ถูกพัฒนาและขยายต่อออกไปโดยนักเศรษฐศาสตร์เช่น Harod, Domar และ Samuelson จนทำให้การศึกษาเศรษฐกิจระดับมหภาคกลายเป็นวิชาหลักอย่างหนึ่งในการศึกษาเศรษฐศาสตร์ทั่วโลก นอกไปจากนั้นนับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ความคิดและหลักการมองปัญหาแบบเคนส์ได้เข้าไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลในโลกทุนนิยมเป็นอย่างมาก

บทบาทของรัฐในด้านเศรษฐกิจยังถูกขยายต่อออกไปอีกในทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งแพร่หลายอย่างรวดเร็วภายหลังจากที่ประเทศเมืองขึ้นส่วนใหญ่ได้รับเอกราช งานเขียนเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจของนักเศรษฐศาสตร์ส่วนมากเน้นหรือยอมรับความสำคัญของรัฐในการวางพื้นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งจะเห็นได้จากงานของนักเศรษฐศาสตร์ อย่างเช่น Eckstein (1964), Spengler (1968) และ Viner (1970) เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ถึงแม้จะมีการศึกษากิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ โดยให้ความสำคัญแก่บทบาทของรัฐในด้านเศรษฐกิจ และให้ความสนใจแก่การศึกษา นโยบายเศรษฐกิจของรัฐ อันเป็นลักษณะที่เรียกได้ว่า เป็นการศึกษาแบบเศรษฐกิจการเมืองมากขึ้นก็ตาม แต่การศึกษาเศรษฐกิจการเมืองในลักษณะที่แยกออกจากการศึกษาเศรษฐศาสตร์มหภาค รวมทั้งมีขอบข่ายและเนื้อหาในการศึกษาเฉพาะตัวอย่างแท้จริงนั้น ยังไม่เกิดขึ้นในวงการวิชาการ เศรษฐกิจการเมืองนั้นเพิ่งจะฟื้นตัวขึ้นมาอย่างจริงจังในช่วงของทศวรรษ 1970 นี้เอง การเกิดใหม่ของเศรษฐกิจการเมืองดังกล่าวเป็นผลมาจากวิกฤติการณ์ด้านเศรษฐกิจและปัญหาทางการเมืองในสังคมตะวันตก วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการศึกษาด้านเศรษฐศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อความคิดแบบเคนส์ จนเกิดสภาพที่เรียกว่าวิกฤติการณ์ด้านทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ขึ้นมา

ในแง่วิกฤติการณ์ด้านเศรษฐกิจ ปลายทศวรรษ 1960 และต้นทศวรรษ 1970 ได้เกิดปัญหาเงินเฟ้อ ปัญหาการว่างงาน และการหดตัวทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง ในประเทศทุนนิยมโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศมหาอำนาจเช่น สหรัฐอเมริกา ในปี 1973 อัตราเงินเฟ้อในสหรัฐอเมริกาเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 8.8 แต่ในปีต่อมาก็เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 12.2 สำหรับอัตราการว่างงานได้เพิ่มจากร้อยละ 3.5 ในปี 1969 เป็นร้อยละ 8.5 ในปี 1975 ส่วนรายได้ประชาชาติมวลรวม (G.N.P.) ลดลงร้อยละ 1.8 ในปี 1974 และร้อยละ 2.0 ในปีถัดมา (Ward, 1977 : 72, 108) นับว่าเป็นภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างมากเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่การเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในทศวรรษ 1930 เป็นต้นมา การเกิดปัญหาเงินเฟ้อและปัญหาการว่างงานอย่างรุนแรงขึ้นในเวลาเดียวกัน ซึ่งเรียกว่า Stagflation นั้น เป็นสิ่งที่ขัดกับทฤษฎีและข้อสมมุติฐานของเศรษฐศาสตร์แบบเคนส์อย่างรุนแรง จนกระทั่งให้ทฤษฎีแบบเคนส์ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมาก นักเศรษฐศาสตร์ในโลกตะวันตกเริ่ม

ละทิ้งแนวความคิดทางเศรษฐศาสตร์มหภาคแบบเคนส์ และเริ่มแสวงหาแนวทางใหม่ ในสภาพช่องว่างด้านทฤษฎีนี้เอง แนวความคิดอื่น ๆ ทั้งใหม่และเก่าก็ปรากฏตัวขึ้น เช่น Monetarism และ Rational Expectation เป็นต้น (ดู Dean, 1981) ในเวลาเดียวกันการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองยุคใหม่ก็ได้ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็วในหมู่นักสังคมศาสตร์ เช่นเดียวกัน (Alt and Chrystal, 1983 : 4)

การขยายตัวในการศึกษาเศรษฐกิจการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแนวทางที่ขัดแย้งกับความคิดดั้งเดิมอย่างสิ้นเชิง (radical political economy) ในกรณีของสหรัฐอเมริกา นั้น อีกส่วนหนึ่งเป็นผลจากปัญหาทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกับปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาทางการเมืองที่สะสมกันมาเป็นเวลานานในสังคมอเมริกัน เช่น ปัญหาสิทธิของคนผิวดำ ปัญหาสงครามเวียดนาม ปัญหาสิทธิสตรี ก็เกิดระเบิดออกมาในช่วงปลายทศวรรษ 1960 และต้นทศวรรษ 1970 นอกจากนี้ยังมีปัญหาเศรษฐกิจและสังคมอื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น ปัญหาสภาพแวดล้อมและวิกฤติการณ์น้ำมัน เป็นต้น สภาพปัญหาเหล่านี้ได้ทำให้คนจำนวนไม่น้อย โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวและปัญญาชน เริ่มหันมามองและวิพากษ์วิจารณ์สถาบันทางการเมืองและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม แนวความคิดเชิงวิพากษ์ทั้งหลายได้รับความสนใจและพัฒนาไปอย่างมาก บางกลุ่มเช่นพวกนีโอมาร์กซิสต์มีการรวมตัวกันเป็นองค์กรทางวิชาการขึ้นมา เช่น Union for Radical Political Economics ปัญญาชนเหล่านี้ส่วนหนึ่ง ได้เป็นผู้สอนในมหาวิทยาลัยในเวลาต่อมา และมีบทบาทสำคัญในการนำเอาการศึกษาเชิงวิพากษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองในลักษณะที่ต่างจากการศึกษาแบบคลาสสิกเข้ามาในมหาวิทยาลัย รวมทั้งพยายามพัฒนาการศึกษาแนวนี้จนเป็นที่รู้จักกันค่อนข้างแพร่หลายในปัจจุบัน (ดู Hunt and Sherman, 1981 : Chap. 4)

ปัญหาการพัฒนาในประเทศโลกที่สาม และปัญหาความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ระหว่างประเทศพัฒนา กับประเทศโลกที่สาม ก็ปะทุขึ้นในช่วงทศวรรษ 1970 เหมือนกัน วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจของโลกทุนนิยมที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ทำให้ปัญหาการพัฒนาของโลกรที่สาม และปัญหาเศรษฐกิจและการค้าระหว่างประเทศที่มีอยู่แล้ว ทрудหนักมากขึ้น ในแง่ของการพัฒนา ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีอยู่ ไม่ได้ชี้แนวทางในการพัฒนาที่ถูกต้องให้แก่ประเทศโลกที่สาม มีหน้าซ้ำยังก่อให้เกิดปัญหาและความด้อยพัฒนามากขึ้นเสียอีก จากการสำรวจพบว่าความแตกต่างในรายได้ต่อหัวตามระดับราคาปี 1960 ระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศด้อยพัฒนามีแนวโน้มจะสูงขึ้นเรื่อย ๆ ตัวอย่างเช่น ในปี 1950 รายได้ต่อหัวของประเทศพัฒนาแล้วเท่ากับ 1,205 ดอลลาร์ ขณะที่รายได้ต่อหัวของแอฟริกาเท่ากับ 95 ดอลลาร์ ครึ่งถึงปี 1960 รายได้ต่อหัวของประเทศพัฒนาแล้วเพิ่มขึ้นเป็น 1,587 ดอลลาร์ ส่วนกรณีแอฟริกาเพิ่มขึ้นเป็น 110 ดอลลาร์ เท่านั้น

นอกจากนั้นยังเป็นที่คาดหมายกันว่า ในสิ้นศตวรรษที่ 20 นี้ ความแตกต่างจะเพิ่มมากยิ่งขึ้น (Donaldson, 1978 : 14-16) ด้วยเหตุนี้ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจที่เคยเฟื่องฟูในต้นทศวรรษ 1960 จึงถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง สำหรับด้านเศรษฐกิจและการค้าระหว่างประเทศนั้น ปัญหาขัดแย้งที่เรื้อรังมานานระหว่างประเทศด้อยพัฒนากับประเทศพัฒนาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการค้าระหว่างประเทศ ปัญหาการเงินระหว่างประเทศ ปัญหาการลงทุนของบริษัทข้ามชาติ หรือ ปัญหาความช่วยเหลือระหว่างประเทศ ก็มาถึงจุดวิกฤตในช่วงนี้ ประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายเริ่มตั้งข้อสงสัยว่าทฤษฎีเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่มีอยู่ รวมทั้งสถาบันเศรษฐกิจระหว่างประเทศทั้งหลาย เช่น กองทุนการเงินระหว่างประเทศ และธนาคารโลกนั้นมีไว้เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประเทศพัฒนาแล้ว และในเวลาเดียวกันก็เปิดโอกาสให้ประเทศเหล่านั้นแสวงประโยชน์จากประเทศด้อยพัฒนา ความไม่พอใจดังกล่าวของประเทศโลกที่สามได้นำไปสู่การเรียกร้องให้มีการจัดระเบียบเศรษฐกิจของโลก (World Economic Order) เสียใหม่ (ดู Black and Walters, 1976 : Chap. 2-5) ปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าวมานี้ ทำให้เกิดการแสวงหาแนวทางใหม่ในการอธิบายสภาพการพัฒนา และความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ผลที่ตามมาก็คือ การศึกษาในแนวเศรษฐกิจการเมือง ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง และผลงานวิชาการด้านนี้ได้ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเศรษฐกิจการเมืองยุคใหม่ยังอยู่ในขั้นเริ่มต้นพัฒนา กว่าที่การศึกษาแนวนี้จะก่อตัวเป็นวิชาที่มีขอบข่ายและแนวทางในการศึกษาที่ชัดเจนเหมือนกับสังคมศาสตร์กระแสหลักสาขาต่าง ๆ ได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยเวลาอีกไม่น้อยทีเดียว ถึงกระนั้น สภาพแนวโน้มการพัฒนาในการศึกษาแบบนี้ก็อยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาด้านทฤษฎีและกรอบในการศึกษาได้ดำเนินไปอย่างกว้างขวาง จนเกิดรูปแบบเฉพาะตัว และมีมากพอแก่การศึกษาในระดับหนึ่ง

### ความหมายของเศรษฐกิจการเมือง

ถึงแม้การศึกษาด้านเศรษฐกิจการเมืองจะพัฒนามาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม แต่การศึกษาด้านนี้หาได้มีเอกภาพไม่ ความหมายและขอบเขตในการศึกษาได้เปลี่ยนแปลงและแตกต่างกันไปตามโลกทัศน์ของผู้ศึกษา และการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจการเมืองและสังคม คำว่าเศรษฐกิจการเมืองจึงมีความหมายผิดแผกกันไป ในหมู่ผู้ศึกษาด้านนี้แต่ละกลุ่ม แต่ละสำนัก (Chattopadhyay, 1974)

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาความหมายของเศรษฐกิจการเมืองและขอบเขตการศึกษาแนวนี้ อย่างกว้าง ๆ ก็จะพบว่าในกลุ่มต่าง ๆ นั้น มีการใช้คำว่าเศรษฐกิจการเมืองอยู่ใน 3 ลักษณะ

ลักษณะแรก เป็นการมองเศรษฐกิจการเมืองในแง่ของการศึกษานโยบายของรัฐในด้านเศรษฐกิจ การมองแบบนี้มักจะพบในหมู่นักเศรษฐศาสตร์รุ่นเก่า เช่น Robbins และ Schumpeter ซึ่งผ่านการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองแบบคลาสสิกมา (Gamble, 1983 : 64) ทักษะอย่างนี้จะเห็นได้ชัดในกรณีของ Robbins (1976 : 2-3) ซึ่งเห็นว่าในความเห็นของตนนั้น เศรษฐกิจการเมืองเป็นเรื่องที่พูดถึงหลักนโยบายสาธารณะ (public policy) ในด้านเศรษฐกิจ และเป็นการศึกษาที่เน้นการปฏิบัติในแง่สิ่งที่ควรจะทำ (prescription) มากกว่าในแง่พรรณนา (description) ดังนั้นเศรษฐกิจการเมือง จึงเป็นการศึกษาที่อิงอยู่กับปทัสถาน (normative) ไม่ใช่การศึกษาในเชิงปฏิฐาน (positive science)

แม้กระนั้นก็ตาม ผู้ศึกษาเศรษฐกิจการเมืองรุ่นใหม่บางคนก็ยังมีความเห็นอย่างนี้เหมือนกัน ตัวอย่างเช่น Alt และ Chrystal (1983 : 54) ซึ่งใช้คำว่า “เศรษฐศาสตร์การเมือง” (political economics) แทนคำว่าเศรษฐกิจการเมือง มีความเห็นว่าเศรษฐศาสตร์การเมืองมุ่งสนใจเกี่ยวกับสิ่งที่รัฐบาลทำไปว่าสำเร็จแค่ไหน โดยใช้หลักเกณฑ์มาตัดสินว่านโยบายเศรษฐกิจทั้งหลายสัมฤทธิ์ผลหรือไม่ เขายังย้ำไว้อีกว่า ปัญหาพื้นฐานของการศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรับผิดชอบของรัฐบาลที่มีต่อนโยบายด้านเศรษฐกิจ (Alt and Chrystal, 1983 : 10)

ลักษณะที่สอง เป็นการมองเศรษฐกิจการเมือง หรือเศรษฐศาสตร์การเมืองในแง่การศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างความสัมพันธ์ในแง่อำนาจที่มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจ ทักษะแบบนี้มุ่งชี้ให้เห็นว่าสภาพการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจเกี่ยวข้องโดยตรงกับโครงสร้างของอำนาจในสังคม การมองในลักษณะนี้จะเห็นได้จากทัศนะของ Gurley (1971 : 54-55) เขาเห็นว่า เศรษฐศาสตร์การเมืองนั้นมุ่งศึกษาปัญหาเศรษฐกิจ โดยนำเอารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครอง (ruler-subject relation) ในสังคม ภายในสภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์อย่างใดอย่างหนึ่งมาใช้พิจารณาอย่างเป็นระเบียบแบบแผน เขายังย้ำต่อไปอีกว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจและอำนาจอันชอบธรรม (authority) ที่มีอยู่ทั่วไปนี้ ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้ง การป็นเกลียวกัน และการเปลี่ยนแปลงในเชิงทำลายขึ้น นักเศรษฐศาสตร์การเมืองจึงนำโครงสร้างอำนาจเหล่านี้มาใช้เป็นแนวหลักในการวิเคราะห์ปัญหา

ความเห็นในทำนองเดียวกัน จะเห็นได้ในทัศนะของ Nell (1978:95) ซึ่งเห็นว่าเศรษฐศาสตร์การเมืองมุ่งชี้ให้เห็นว่าระบบตลาดนั้นจะกระจายรายได้ให้แก่ผู้คนมากน้อยตามอำนาจที่มีอยู่คนที่อยู่ในชนชั้นที่มีอำนาจมากย่อมจะได้ประโยชน์จากระบบตลาดมากกว่าคนชั้นต่ำ ในอีกด้านหนึ่ง ก็มีการเน้นความสัมพันธ์ในแง่อำนาจในด้านการผลิตในสังคม ในลักษณะนี้ O' Connor

(1976 : 15) ระบุไว้ว่า การศึกษาด้านเศรษฐกิจการเมืองใช้กรอบเกณฑ์ทฤษฎี “ความสัมพันธ์ทางการผลิต” (relations of production) เพื่อชี้ถึงความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจริง ๆ ระหว่างผู้ที่ซื้อแรงงานกับผู้ขายแรงงาน หรือระหว่างผู้จัดระเบียบแรงงานกับผู้ใช้แรงงาน ความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมกันและโครงสร้างอำนาจแบบนี้เป็นลักษณะสำคัญของสังคมทุนนิยม

ลักษณะที่สาม เป็นการมองเศรษฐกิจการเมืองในแง่การศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมทางเศรษฐกิจกับกิจกรรมทางการเมือง โดยการนำเอาปัจจัยเศรษฐกิจใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางการเมือง หรือการใช้อธิบายทางการเมืองอธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ หรือใช้ทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจและทางการเมืองอธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจหรือทางการเมือง หรือแม้แต่การนำเอาปัจจัยทางเศรษฐกิจและทางการเมืองมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมอื่น ๆ ทศนะของ Modelski (1979 : 2) คือตัวอย่างที่ดีของความเห็นในลักษณะนี้ เขาให้คำจำกัดความเศรษฐกิจการเมืองว่า เป็นสาขาวิชาที่มุ่งสนใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างเศรษฐกิจกับการเมือง ไม่ว่าจะมองในแง่การเมืองกำหนดเศรษฐกิจ หรือเศรษฐกิจกำหนดการเมือง เขายังให้ความเห็นต่อไปอีกว่า การจะให้ความสำคัญแก่ปัจจัยด้านใดมากกว่ากันนั้นขึ้นอยู่กับประเด็นที่ศึกษา และข้อเท็จจริงของแต่ละกรณี เราอาจจะมุ่งสนใจเศรษฐกิจหรือการเมืองมากกว่ากันก็ได้ หรืออาจจะสนใจทั้งสองอย่าง หรือเราอาจจะไม่ใช้ทั้งสองอย่างเป็นประเด็นหลักในการศึกษาก็ได้

ความเห็นแบบนี้จะพบได้ในทัศนะของผู้สนใจศึกษาด้านเศรษฐกิจการเมืองหลายคน เช่น Frey (1978 : vii, 8), Hodgson (1984 : 4), Mitchell (1972 : 106), Oppenheimer (1980 : 121) และ Wagner (1980 : 1) เป็นต้น Frey เน้นถึงการศึกษาความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสังคมการเมือง (polity) กับเศรษฐกิจของประเทศหนึ่งหรือหลายประเทศ Hodgson มองเศรษฐกิจการเมืองในแง่แนวการศึกษาที่ครอบคลุมทั้งเศรษฐกิจและการเมือง สำหรับ Mitchell เห็นว่า เศรษฐกิจการเมืองแบบใหม่ควรจะให้ความสำคัญแก่ปัจจัยทางการเมืองให้มาก ไม่ว่าจะในฐานะเป็นตัวแปรตาม (ที่มีปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นตัวอธิบาย) หรือในฐานะปัจจัยที่ใช้อธิบายนโยบายเศรษฐกิจ ส่วน Oppenheimer ชี้ให้เห็นว่า เศรษฐกิจการเมืองพัฒนาขึ้นมาในลักษณะที่เป็นวิชาผสมผสาน ซึ่งเน้นหัวข้อที่เกี่ยวข้องกัน 2 ประการ คือ การเมืองกำหนดลักษณะต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจได้อย่างไร และสถาบันทางเศรษฐกิจทั้งหลายกำหนดกระบวนการทางการเมืองต่าง ๆ อย่างไร ทั้งนี้เป้าหมายของสาขาวิชานี้ก็คือ การระบุถึงความสัมพันธ์ทั้งหลายระหว่างการเปลี่ยนแปลงและสถาบันทางการเมืองกับการเปลี่ยนแปลงและสถาบันทางเศรษฐกิจ และ Wagner ก็เช่นเดียวกัน เขามองเศรษฐกิจการเมืองแบบใหม่ในแง่การศึกษาพิจารณาทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมืองผสมผสานกันไป

หากพิจารณาอย่างเผิน ๆ อาจจะเห็นว่าการมองความหมายและขอบเขตการศึกษาเศรษฐกิจ-

กิจการเมืองมีความแตกต่างกันไม่น้อยทีเดียว แม้กระทั่งชื่อของการศึกษาในลักษณะนี้บางคนเรียกว่า เศรษฐกิจการเมือง (political economy) ขณะที่บางคนใช้คำว่า เศรษฐศาสตร์การเมือง (political economics) แต่อันที่จริง ความแตกต่างที่เห็นอยู่นั้นเป็นเพียงเปลือกนอกเท่านั้น ในสาระสำคัญ การมองทั้ง 3 ลักษณะดังกล่าวมาแล้ว ไม่ได้มีอะไรขัดแย้งกันในประเด็นหลัก ความแตกต่างเกิดจากการเน้นหนักจุดใดจุดหนึ่งผิดแผกกันไป หรือเกิดจากการมองประเด็นในมุมกว้างหรือมุมแคบเท่านั้นเอง ดังที่จะเห็นได้ว่าการมองในลักษณะแรก และในลักษณะที่สอง เป็นการเน้นหนักในจุดที่ต่างกัน การมองในแง่แรก เน้นตรรกนโยบายเศรษฐกิจของรัฐ ในขณะที่การมองในแง่ที่สอง ให้ความสำคัญแก่โครงสร้างอำนาจและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ทั้งสองลักษณะนี้เป็นการมอง เศรษฐกิจการเมืองเฉพาะด้าน หรือเป็น เศรษฐกิจการเมืองความหมายอย่างแคบ ในทางตรงกันข้าม การมองในลักษณะที่สาม เป็นการมองความหมายและขอบเขตการศึกษา เศรษฐกิจการเมืองในมุมกว้าง เพราะคำว่า “กิจกรรมทางการเมือง” ย่อมจะคลุมไปถึงนโยบายและกิจกรรมของรัฐ ในการมองแบบแรก รวมทั้งความสัมพันธ์และโครงสร้างอำนาจในสังคม ตามลักษณะการมองแบบที่สองด้วย

จากทัศนะทั้งสาม เราก็พอจะให้ความหมายอย่างกว้าง ๆ ของ เศรษฐกิจการเมือง ได้ว่า เศรษฐกิจการเมือง คือการศึกษาถึงความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างการเมืองกับเศรษฐกิจ ในฐานะที่เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของสังคม ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาถึงอิทธิพลของปัจจัยทางการเมืองที่มีต่อเศรษฐกิจ หรือผลกระทบของปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีต่อการเมือง หรืออิทธิพลของทั้งสองด้านที่มีต่อเศรษฐกิจ และการเมือง หรือด้านใดด้านหนึ่ง นอกจากนี้ยังอาจครอบคลุมถึงผลกระทบของเศรษฐกิจและการเมืองที่มีต่อสังคม และในบางกรณีปัจจัยทางสังคมก็อาจจะถูกนำมาร่วมพิจารณาด้วยก็ได้

เมื่อพิจารณาสภาพของการศึกษา เศรษฐกิจการเมือง จากความหมายดังกล่าวก็จะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจการเมืองในแง่นี้เป็นประเด็นการศึกษาแบบสหวิทยาการ (interdisciplinary matrix) หาใช่เป็นวิชาการของสาขาใดสาขาหนึ่งโดยเฉพาะไม่ แท้ที่จริงแล้วเป็นการศึกษาที่นำเอาความรู้ทางสังคมศาสตร์ทุกด้านมาใช้ประโยชน์ในการอธิบาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสังคมวิทยา ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่เราจะพบงานด้าน เศรษฐกิจการเมืองที่เขียนโดยนักสังคมศาสตร์สาขาต่าง ๆ ในลักษณะนี้ การศึกษา เศรษฐกิจการเมืองยุคปัจจุบันจึงต่างไปจาก เศรษฐกิจการเมืองยุคคลาสสิก ซึ่งถือว่าเป็นอาณาจักรของนักเศรษฐศาสตร์

## แนวทางและขอบข่ายในการศึกษา

แนวทางในการศึกษา (approach) ด้าน เศรษฐกิจการเมือง อาจจะทำแบ่งออกได้หลาย



ลักษณะตามเกณฑ์ต่าง ๆ กันเช่น Frey (1978:39) จำแนกแนวทางในการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองออกเป็น 4 ประเภทคือ แนวทางมาร์กซิสต์ แนวทางที่ไม่ใช่แบบเศรษฐศาสตร์ (non-economic approach) แนวทางเศรษฐศาสตร์แบบดั้งเดิม และแนวทางการเลือกของส่วนรวม (public choice) ขณะที่ Modelski (1979 : 2) จำแนกแนวการศึกษา เศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ ตามลักษณะปัจจัยหลักที่ใช้ในการอธิบายออกเป็น 3 แนวทาง คือ แบบเสรีนิยม แบบพาณิชยกรรมยุคใหม่ (neo-mercantilism) และแบบมาร์กซิสต์ การแบ่งแนวทางในการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองที่มีอยู่โดยทั่วไปนั้นพอจะสังเกตเห็นได้ว่าจะได้รับอิทธิพลจากการแบ่งสำนักทางวิชาการและอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองอยู่ไม่น้อย ดังที่ Hodgson (1984 : 5) และ Garson (1978 : 193) ได้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาดังกล่าวมีทั้งเศรษฐกิจการเมืองฝ่ายซ้าย ฝ่ายขวา และฝ่ายกลาง ๆ แต่ละฝ่ายจะเน้นประเด็นในการศึกษาต่างกัน รวมทั้งมีข้อสมมุติฐาน กรอบทฤษฎี และหน่วยที่ใช้ศึกษาวิเคราะห์ที่ไม่เหมือนกัน กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ แต่ละฝ่ายมีแนวทางและขอบข่ายในการศึกษาที่ต่างกันไป

ถ้าจะแบ่งแนวทางในการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองยุคปัจจุบัน โดยคำนึงถึงลักษณะอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจการเมือง และสำนักทางวิชาการที่สนใจการศึกษาแบบนี้ เราก็พอจะแบ่งออกได้เป็น 3 แนวทางใหญ่ ๆ คือ แนวทางนีโอมาร์กซิสต์ (Neo Marxist) แนวทางการตัดสินใจเลือกของส่วนรวม (Public Choice) และแนวทางสถาบัน (Institutionalist) ทั้ง 3 แนวทางนี้มีการรวมตัวกันค่อนข้างชัดเจน และมีผลงานออกมาอย่างต่อเนื่อง ลักษณะของแนวการศึกษาทั้งสามพอจะกล่าวโดยสังเขปได้ดังนี้

แนวการศึกษาแบบนีโอมาร์กซิสต์ เป็นแนวการศึกษาที่ยังยึดประเพณีในการศึกษาแบบมาร์กซิสต์ ซึ่งเน้นการวิพากษ์ระบบการผลิตแบบทุนนิยม โดยอาศัยแนวการวิเคราะห์เกี่ยวกับการสะสมทุนแบบทุนนิยม (Capitalist accumulation) การต่อสู้ระหว่างชนชั้น (Class conflict) ฯลฯ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ขยายขอบเขตของการศึกษาออกไปกว้างขวางกว่าการศึกษาแนวมาร์กซิสต์ยุคคลาสสิก โดยการรับเอาแนวความคิดทางสังคมศาสตร์ด้านอื่นที่ไม่ขัดแย้งกับความคิดแบบมาร์กซิสต์มาใช้ และนำเอาประเด็นใหม่ ๆ มาศึกษา รวมทั้งพยายามพัฒนากรอบทฤษฎีมาร์กซิสต์ให้มีระเบียบแบบแผนมากขึ้น

คำว่า นีโอมาร์กซิสต์ (Neo-Marxism) โดยทั่วไปหมายถึง กระแสความคิดต่าง ๆ ในแนวมาร์กซิสต์ในศตวรรษที่ 20 ทั้งนี้ น่าจะเริ่มจากความคิด Lucacs และสืบต่อมาโดยนักวิชาการของ Frankfurt School ความคิดเหล่านี้ต่างไปจากความคิดมาร์กซิสต์ดั้งเดิมในแง่ที่ไม่เน้นหนักในเรื่องลัทธิวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (historical materialism) ในฐานะส่วนสำคัญในการวิเคราะห์สังคม (Scruton,

1983 : 320) ความแตกต่างระหว่างความคิดมาร์กซิสต์ยุคดั้งเดิม เช่นความคิดของ Lenin, Luxembour, Kautsky เป็นต้น กับความคิดที่ Anderson (1976) เรียกว่า ความคิดแบบมาร์กซิสต์ตะวันตก เช่น ความคิดของ Lucacs, Korsch, Gramsci, Marcuse ฯลฯ เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัด เพราะความคิดแบบหลังเน้นด้านปรัชญามากขึ้น และนักคิดจำนวนไม่น้อยเป็นนักวิชาการในมหาวิทยาลัย ไม่ใช่นักปฏิวัติอาชีพ ตัวอย่างที่ดีก็คือ นักวิชาการของ Institute for Social Research ที่ Frankfurt นอกจากนี้ นักคิดพวกหลังนี้ยังรับเอาความคิดของนักคิดอื่น เช่น Freud, Weber และ Piaget มาใช้ในงานของเขาด้วย

นี่คือมาร์กซิสต์ยุคปัจจุบัน ได้พัฒนาแนวความคิดต่างจากความคิดมาร์กซิสต์ยุคดั้งเดิมไปมากทีเดียว ในกรณีของนีโอมาร์กซิสต์ในสหรัฐ Burawoy (1983:4-5) ได้ชี้ให้เห็นว่า แนวความคิดแบบนี้ได้พัฒนาขึ้นมาอย่างน้อย โดยคน 4 กลุ่ม กลุ่มแรกเห็นได้จากความคิดของสำนัก Monthly Review ซึ่งออกเป็นวารสารมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1949 วารสารนี้ได้พยายามพัฒนาทฤษฎีมาร์กซิสต์ที่เป็นอิสระจากความคิดของพรรคคอมมิวนิสต์ งานชิ้นสำคัญของสำนักนี้ก็คือ The Political Economy of Growth ของ Baran และ Monopoly Capital ของ Baran กับ Sweezy ซึ่งพัฒนาแนวความคิดเรื่องส่วนเกินที่เพิ่มขึ้น (rising surplus) มาใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาการพัฒนาและจักรวรรดินิยม กรณีของ Wallerstein ซึ่งนำเอาความคิดเรื่องระบบโลกมาใช้ก็มีส่วนผูกพันกับแนวความคิดของสำนักนี้ สำหรับกลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่เน้นหนักลักษณะเฉพาะของสังคมอเมริกา แนวความคิดของกลุ่มนี้พัฒนาขึ้นมาโดยนักประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยวิสคอนซิน เช่น Williams, Kolko และ Weinstein พวกเขาโจมตีความคิดเสรีนิยมแบบอเมริกาว่าเป็นอุดมการณ์ของพวกชนชั้นปกครองที่ใช้ป้องกันไม่ให้เกิดการลุกขึ้นต่อสู้ของประชาชนในประเทศ ขณะเดียวกันก็พยายามครอบงำต่างประเทศ กลุ่มนี้ผูกพันอยู่กับวารสาร Studies on the Left รวมทั้ง Socialist Revolution และ Socialist Review ส่วนกลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจาก Frankfurt School และความคิดมาร์กซิสต์แนวเฮเกิล (Hegelian Marxism) พวกนี้มุ่งพัฒนาทฤษฎีเชิงวิพากษ์โดยเน้นประเด็นเกี่ยวกับ จิตวิเคราะห์ บทบาทของผู้หญิง และปรัชญา กลุ่มนี้มุ่งนำเอาความคิดแบบมาร์กซิสต์ มาใช้ศึกษาสภาพทางจิตของบุคคล วารสารที่สะท้อนความคิดของกลุ่มนี้คือ Telos กลุ่มสุดท้าย เป็นกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากความคิดโครงสร้างนิยมของฝรั่งเศส (French Structuralism) เช่นความคิดของ Althusser, Poulantzas และ Goldelier เป็นต้น กลุ่มนี้ต้องการฟื้นฟูความคิดวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ขึ้นมาอีก ความคิดของกลุ่มนี้นั้นเรื่องเงื่อนไขที่ทำให้ระบบทุนนิยมสืบเชื้อสายต่อไปได้ (reproduction of capitalism) ทั้งยังมีบทบาทมากในการศึกษาเกี่ยวกับรัฐ โครงสร้างชนชั้น กระบวนการกรรมกร และเศรษฐกิจการเมืองของนคร (urban political

economy) ความคิดนี้จะเห็นได้ในวารสาร New Left Review ในอังกฤษ Kapitalistate และ Insurgent Sociologist ในสหรัฐ เป็นต้น

ความคิดของทั้ง 4 กลุ่มนี้ ได้รับอิทธิพลมากบ้างน้อยบ้างจากกลุ่มนีโอมาร์กซิสต์รุ่นแรก ๆ และเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงด้านความคิดจากมาร์กซิสต์ยุคคลาสสิก มาเป็นความคิดมาร์กซิสต์ยุคใหม่ ซึ่งจำกัดตัวอยู่ในวงวิชาการ และแยกตัวออกจากพรรคคอมมิวนิสต์ โดยเฉพาะความคิดของพรรคคอมมิวนิสต์โซเวียตมากอย่างเห็นได้ชัด ลักษณะพัฒนาการของนีโอมาร์กซิสต์ในลักษณะคล้าย ๆ กันนี้ก็ดำเนินไปในยุโรปในเวลาเดียวกัน

สำหรับขอบข่ายและวิธีการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองแนวนี้ อาจสรุปโดยถือเอาทัศนะของ O'Connor (1976 : 21-22) นักเศรษฐศาสตร์นีโอมาร์กซิสต์ เป็นแนวทางได้ดังนี้

ประการแรก เศรษฐกิจการเมืองแบบนี้จะเน้นสนใจความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลทั้งหลาย และใช้วิธีการศึกษาสาเหตุที่แท้จริงในทางประวัติศาสตร์ ตัวแปรที่ใช้อธิบายสาเหตุต่าง ๆ นั้น การศึกษาแนวนี้จะมองที่ตัวมนุษย์เป็นสำคัญ ไม่ใช่ตัวแปรนามธรรม เช่น อัตราดอกเบี้ยหรือระดับราคา เป็นต้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการศึกษาแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลและชนชั้นในฐานะที่เป็นการศึกษาด้านสังคมศาสตร์ ส่วนวิธีการศึกษาจะใช้เหตุผลและหลักฐานในทางประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการพิสูจน์ทฤษฎี และใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ประการที่สอง เศรษฐกิจการเมืองแนวนี้ พยายามจะศึกษาทำความเข้าใจสังคมทั้งสังคม การพัฒนาของสังคมทั้งสังคมในแง่ที่เป็นหน่วยรวม โดยมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบต่าง ๆ ของสังคมในด้านความสัมพันธ์ทางการผลิต และความสัมพันธ์ด้านการเมือง รวมทั้งไม่ได้แยกตนออกจากสังคมศาสตร์อื่น ๆ

ประการสุดท้าย การศึกษาเศรษฐกิจการเมืองแบบนี้ เป็นการศึกษาเชิงวิพากษ์ (critical science) ซึ่งมองวิธีการผลิตแบบทุนนิยม รวมทั้งทรัพย์สินส่วนบุคคล แรงงาน กำไร และอื่น ๆ ในแง่ที่เป็นปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ การศึกษาแนวนี้มุ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะความเป็นไปและแนวโน้มของระบบทุนนิยม โดยศึกษาถึงสภาพของข้อขัดแย้งระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีลักษณะตรงข้ามกัน เช่นระหว่างทุนกับแรงงาน คนรวยกับคนจน อภิสิทธิ์ชนกับผู้อยู่อภิสิทธิ์ และผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง

แนวการศึกษาแบบการตัดสินใจเลือกของส่วนรวม (Public Choice) การศึกษาแบบนี้เกิดจากความพยายามที่จะนำเอาทฤษฎีและปรัชญาการศึกษาของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก มาปรับใช้กับการศึกษาการเมือง โดยเน้นหนักกระบวนการตัดสินใจทางการเมือง หรือการตัดสินใจเลือกของรัฐบาล (Buchanan, 1983 : 3; Mueller, 1976 : 395) ความคิดหลักของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกที่นำมาใช้ในการศึกษาแนวนี้ก็คือ การถือเอาปัจเจกบุคคล (individual) เป็นแกนในการอธิบายพฤติกรรมทางการเมืองของมนุษย์ โดยเชื่อว่ามนุษย์มีเหตุผลและใช้เหตุผลในการเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้ได้รับอรรถประโยชน์ (utility) สูงสุด วิธีการมองปัญหาแบบนี้ได้ถูกนำมาอธิบายการตัดสินใจเลือกในทางการเมืองของคนส่วนใหญ่ เช่นการออกเสียงเลือกตั้ง รวมทั้งการตัดสินใจเลือกของรัฐบาลในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ นอกจากนี้ยังใช้อธิบายพฤติกรรมทางเลือกของสถาบันทางการเมืองอื่น ๆ เช่นระบบราชการ, รัฐสภา, พรรคการเมือง ฯลฯ ด้วยเหตุที่ แนวการศึกษาแบบนี้เน้นศึกษาการตัดสินใจเลือกของคนส่วนใหญ่ หรือสถาบันที่เกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ แนวการศึกษาดังกล่าวจึงถูกเรียกว่าการตัดสินใจเลือกของส่วนรวม ชื่อนี้เป็นชื่อที่ใช้เรียกกันในสหรัฐ ในอังกฤษ การศึกษาแบบนี้เรียกกันว่าเศรษฐศาสตร์ทางการเมือง (Economics of Politics) หรือทฤษฎีเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับการเมือง (Economic Theory of Politics) ทั้งนี้เนื่องมาจากการนำเอาระเบียบวิธีศึกษาและหลักการของเศรษฐศาสตร์มาใช้กับกระบวนการทางการเมืองนั่นเอง

การเกิดแนวทางในการศึกษาแบบการตัดสินใจเลือกของส่วนรวม เป็นผลโดยตรงมาจากพัฒนาการทางด้านเศรษฐศาสตร์ 4 ประการ (Mueller, 1976 : 395-396) ประการแรกได้แก่ การที่นักเศรษฐศาสตร์หันมาสนใจศึกษาด้านสวัสดิการสังคมมากขึ้น ทั้งนี้เริ่มจากงานของ Bergson ในปี 1983 และงานของ Arrow ในปี 1951 งานเหล่านี้มุ่งศึกษาการตัดสินใจเลือกของสังคม โดยพิจารณาจากการเลือกของปัจเจกชนที่รวมกันแล้วจะก่อให้เกิดผลดีสูงสุดต่อสวัสดิการของสังคม (maximization of Social welfare function) จากจุดนี้ นักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้ก็หันมาสนใจศึกษากระบวนการทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลือกตั้งซึ่งสะท้อนการตัดสินใจเลือกของปัจเจกชนในสังคม

ประการที่สอง ความล้มเหลวของกลไกตลาดในการแก้ไขวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษ 1930 ทำให้นักเศรษฐศาสตร์จำนวนหนึ่งหันมาศึกษากลไกทางการเมือง ซึ่งมีผลต่อการแบ่งสรรทรัพยากรในสังคม โดยพยายามนำเอาแนวความคิดทางเศรษฐศาสตร์มาใช้อธิบาย เช่น พยายามอธิบายกระบวนการทางการเมืองว่าเหมือนกับกระบวนการซื้อขายแลกเปลี่ยนในระบบตลาด

ประการที่สาม อิทธิพลจากงานทฤษฎีการคลังรัฐบาลในภาคพื้นทวีปยุโรป เช่น งานของ Lindahl เกี่ยวกับทฤษฎีสินค้าและบริการของรัฐ (public good theory) และงานของ Wicksell

เกี่ยวกับการตัดสินใจเลือกของคนส่วนใหญ่ มีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมความคิดแบบการเลือกของส่วนรวมขึ้น

ประการสุดท้าย การเกิดแนวทางการศึกษาแบบการตัดสินใจเลือกของส่วนรวมเป็นปฏิกริยาของนักเศรษฐศาสตร์ที่มีต่อการแทรกแซงของรัฐบาลในด้านเศรษฐกิจ นักเศรษฐศาสตร์เหล่านี้เช่น Buchanan, Tullock และ Friedman พยายามใช้วิธีการและแนวความคิดแบบนีโอคลาสสิกมาอธิบายพฤติกรรมของรัฐบาล เพื่อชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวของกระบวนการทางการเมือง และความไร้ประสิทธิภาพของรัฐบาลในการเข้าแทรกแซงเศรษฐกิจ

แนวการศึกษาแบบนี้มักจะแพร่หลายอยู่ในหมู่นักเศรษฐศาสตร์ ซึ่งถือว่าวิธีการและกรอบความคิดของสาขาเศรษฐศาสตร์เหนือกว่าสังคมศาสตร์สาขาอื่น และสามารถใช้อธิบายพฤติกรรมทางสังคมได้ทุกประเภท อย่างไรก็ดี แนวความคิดนี้มักจะไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมศาสตร์ส่วนใหญ่ มีแต่นักรัฐศาสตร์อย่างเช่น Riker และ Alt หรือ นักสังคมวิทยา เช่น Coleman ที่สนับสนุนแนวการศึกษาแบบนี้อย่างจริงจัง ในสหรัฐ นักวิชาการที่สนับสนุนแนวการศึกษาดังกล่าวได้รวมตัวกันเป็นสมาคมชื่อว่า Public Choice Society โดยมีศูนย์กลางสำคัญอยู่ Virginia Polytechnic Institute and State University ผลงานด้านนี้ได้ตีพิมพ์ในวารสาร Public Choice และวารสารอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่านักวิชาการกลุ่มนี้จะเรียกงานเขียนตามแนวการศึกษาแบบการเลือกของส่วนรวมว่าเป็นงานเชิงเศรษฐกิจการเมืองก็ตาม แต่ในความเป็นจริง งานส่วนใหญ่ของนักวิชาการเหล่านี้ไม่ใช่งานเชิงเศรษฐกิจการเมืองในแง่ของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจกับการเมือง หากเป็นเพียงการนำเอาวิธีการและกรอบความคิดของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกมาใช้อธิบายและศึกษากระบวนการและสถาบันทางการเมืองบางอย่าง เช่น การเลือกตั้ง พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ เท่านั้น หลังจากปี 1970 เป็นต้นมานี้เอง นักวิชาการที่ยึดถือแนวการศึกษาแบบนี้จึงเริ่มหันมาสนใจศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับเศรษฐกิจมากขึ้น ประเด็นที่ศึกษากันมากที่สุดคือ ความสัมพันธ์ระหว่างการเลือกตั้งกับภาวะเศรษฐกิจหรือความสัมพันธ์ระหว่างการเลือกตั้งและมติมหาชนกับนโยบายเศรษฐกิจของรัฐ และในช่วงต่อมาก็พยายามหันมาศึกษาประเด็นอื่น ๆ มากขึ้น แต่งานส่วนใหญ่มักจะวนเวียนอยู่กับปัญหาเศรษฐกิจการเมืองของประเทศทุนนิยมประชาธิปไตยมากกว่าเรื่องอื่น

กล่าวกันโดยกว้าง ๆ แนวการศึกษาแบบนี้มีลักษณะสำคัญอยู่ 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรก แนวการศึกษานี้มองว่าพฤติกรรมการแข่งขันในระบบตลาดสามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมมนุษย์ได้ ทั้งในระบบเศรษฐกิจและระบบการเมือง การแข่งขันและการแลกเปลี่ยนผล

ประโยชน์เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในทุกด้านของสังคม ประการที่สอง แนวการศึกษาแบบนี้มีลักษณะจิตวิสัย (subjective) และเน้นศึกษาปัจเจกชน (individualistic) เป็นหลัก การศึกษาแนวนี้ใช้ปัจจัยด้านจิตวิทยาต่างๆ เป็นตัวอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ โดยมองว่ามนุษย์มีเหตุผลและจะตัดสินใจเลือกแสดงพฤติกรรมโดยมุ่งแสวงหาอรรถประโยชน์สูงสุดให้ตนเองเสมอ นอกจากนี้แนวการศึกษาแบบนี้ยังถือเอาคนแต่ละคนเป็นหน่วยในการศึกษาและสร้างทฤษฎี โดยไม่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างหรือสถาบันทางสังคมในแง่ที่จะมีอิทธิพลต่อมนุษย์ การศึกษาแบบนี้มองพฤติกรรมของกลุ่มคนหรือมวลชนว่าเท่ากับพฤติกรรมของคนในกลุ่มนั้น ๆ แต่ละคนมารวมกันเท่านั้นเอง ความสัมพันธ์ต่อกัน โครงสร้างและระเบียบกฎเกณฑ์ของกลุ่มคนหาได้มีบทบาทสำคัญต่อพฤติกรรมของคนแต่อย่างใด (ดู Hodgson, 1984 : 5)

**แนวการศึกษาเชิงสถาบัน (Institutional Approach)** การศึกษาแบบนี้มีลักษณะเป็นการศึกษาเชิงสหวิทยาการ ซึ่งมุ่งสำรวจถึงความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ระหว่างอำนาจทางการเมือง ความมั่งคั่งและค่านิยมทางวัฒนธรรม รวมทั้งพัฒนาการของเทคโนโลยี, สถาบัน, อุดมการณ์, พฤติกรรมทางเศรษฐกิจ, กลุ่ม และการขัดแย้งด้านอำนาจที่มีผลต่อกันและกัน (Andrain, 1980 : 6; Elliott, 1978 : 111) การศึกษาแนวนี้มองเศรษฐกิจการเมืองจากทัศนะทางประวัติศาสตร์ โดยเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงในแต่ละด้านจะมีผลกระทบต่อกันและกัน ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจของสถาบันต่าง ๆ ในทางการเมืองอาจจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและชนชั้นในสังคม การเน้นอธิบายเศรษฐกิจการเมืองในแง่วิวัฒนาการนี้เอง ทำให้การศึกษาแนวนี้ไม่ยอมรับทฤษฎีหรือหลักเกณฑ์ทั่วไปที่อ้างว่าสามารถอธิบายได้ทุกสถานที่ และเวลา (universal generalization) ทฤษฎีหรือหลักเกณฑ์ทั้งหลายนั้นแยกไม่ออกจากเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ อาจจะใช้อธิบายได้ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือสถานที่ใดสถานที่หนึ่งเท่านั้น แต่ไม่มีทฤษฎีหรือหลักเกณฑ์ทั่วไปใดที่ถูกตลอดกาล

แนวการศึกษาเชิงสถาบันนั้น อาจจะกล่าวโดยทั่วไปได้ว่าเป็นความคิดที่พัฒนาขึ้นโดยนักเศรษฐศาสตร์สำนักสถาบันนิยม ถึงแม้ว่านักเศรษฐศาสตร์ในกลุ่มนี้จะมีความคิดแตกต่างกันไปไม่มากนักน้อย แต่ทั้งหมดก็ยอมรับกรอบความคิดและวิธีของ Veblen ซึ่งมุ่งวิพากษ์วิจารณ์วิธีการศึกษาของเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกตั้งที่กล่าวถึงไปแล้ว นักเศรษฐศาสตร์สำนักสถาบันนิยมในสหรัฐอเมริกามีการรวมตัวกันเป็นสมาคม ชื่อว่า Association of Evolutionary Economics และเผยแพร่ความคิดผ่านวารสาร Journal of Economic Issues อย่างไรก็ตาม ถ้ามองในมุมกว้าง การศึกษาแนวสถาบันนี้เป็นแนวการศึกษาที่ครอบคลุมถึงความคิดและวิธีการศึกษาของนักเศรษฐศาสตร์ที่ไม่ยอมรับวิธีการศึกษาของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก และมุ่งศึกษาปัญหา

เศรษฐกิจการเมือง โดยนำเอาปัจจัยทางการเมืองและสังคมเข้ามาร่วมพิจารณาด้วย การศึกษาในลักษณะนี้บางทีก็เรียกกันว่า Unorthodox economics ซึ่งอาจจะเห็นได้ในงานของนักเศรษฐศาสตร์ เช่น Galbraith และ Myrdal เป็นต้น

ถ้าหากมองการศึกษาแนวสถาบันในมุมกว้าง การศึกษาแนวนี้จะมีข้อสมมุติฐานร่วมกัน 6 ประการ (Frey, 1978 : 54-5)

ประการแรก การศึกษาแบบนี้ถือว่าเศรษฐกิจนั้นเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจเป็นผลมาจากสังคม ขณะเดียวกันเศรษฐกิจก็มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมและสังคม ดังนั้นการจะศึกษาเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจได้ จะต้องเป็นการศึกษาข้ามสาขาวิชา

ประการที่สอง การศึกษาแบบนี้เห็นว่าสถาบันต่าง ๆ มีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจอย่างมาก สถาบันใหญ่ ๆ เช่น บรรษัทขนาดใหญ่ หรือทรัสต์ มีอิทธิพลรอบง่ากิจกรรมของมนุษย์อย่างเห็นได้ชัด ขณะที่ผู้บริโภคทั้งหลายมีอิทธิพลเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ประการที่สาม อำนาจและการขัดแย้ง เป็นส่วนสำคัญในระบบเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้น นักวิชาการที่ยึดแนวการศึกษาแบบนี้จึงมักจะให้ความสำคัญแก่เรื่องการกระจายรายได้ซึ่งมีผลต่ออำนาจและความขัดแย้งภายในสังคม

ประการที่สี่ การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นกระบวนการวิวัฒนาการ การพัฒนาเป็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงที่กินเวลา และค่อยเป็นค่อยไป โดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้และด้านเทคโนโลยีเป็นส่วนผลักดันที่สำคัญ

ประการที่ห้า ปัญหาต่าง ๆ ของประเทศกำลังพัฒนา และภูมิภาคต่าง ๆ ในประเทศพัฒนาแล้วที่ตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบ เป็นเรื่องที่ต้องวิเคราะห์ศึกษากันอย่างลึกซึ้ง และเกี่ยวข้องกับ การต่อสู้ทางการเมือง

ประการสุดท้าย ความเกี่ยวข้องของประเด็นที่ศึกษา ถือว่ามีความสำคัญมากกว่าความเที่ยงตรงในแง่วิธีการศึกษาวิจัย ดังนั้น การศึกษาแนวนี้จึงพยายามศึกษาปัญหาสำคัญด้านต่าง ๆ ถึงแม้ว่าการศึกษาดังกล่าวจะอยู่นอกเหนือขอบเขตการศึกษาวิเคราะห์อย่างเป็นทางการก็ตาม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การศึกษาแนวนี้ให้ความสำคัญแก่ตัวปัญหามากกว่าวิธีการนั่นเอง

แนวทางการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองทั้ง 3 แนวทางที่กล่าวมาแล้วนั้น มีข้อแตกต่างทั้งในแง่กรอบความคิด ข้อสมมุติฐานเบื้องต้น และขอบข่ายในการศึกษา แต่ก็พอมองจะเห็นได้ว่า ความแตกต่างระหว่างแนวการศึกษาแบบนี้โอมาร์กซิสต์กับการศึกษาเชิงสถาบันนั้น มีน้อยกว่าความแตกต่างที่แนวทางทั้งสองมีต่อการศึกษาแบบทางเลือกของส่วนรวม เหตุผลง่าย ๆ ก็คือ ทั้งแนว

การศึกษาแบบนีโอมาร์กซิสต์ และการศึกษาเชิงสถาบันนั้น มุ่งคัดค้านวิธีการศึกษาแบบนีโอคลาสสิกเหมือนกัน รวมทั้งเป็นวิธีการศึกษาที่ยอมรับความสำคัญของปัจจัยทางสังคมอื่น ๆ นอกเหนือไปจากปัจจัยทางเศรษฐกิจคล้าย ๆ กัน ส่วนแนวการศึกษาแบบการเลือกของส่วนรวมนั้น เกิดจากการนำเอาความคิดและวิธีการศึกษาของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งนีโอคลาสสิกมาใช้ในการเมืองและเศรษฐกิจการเมือง แนวการศึกษาแบบนี้จึงแตกต่างจากสองแนวทางดังกล่าวอย่างเห็นได้ชัด

หากพิจารณาในแง่ของขอบข่ายในการศึกษาด้านเศรษฐกิจการเมือง ก็อาจจะกล่าวได้ว่างานด้านนีโอมาร์กซิสต์มีลักษณะขอบข่ายในการศึกษากว้างขวางกว่าแนวอื่น ๆ งานเขียนในแนวนี้จะครอบคลุมเศรษฐกิจการเมืองแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับบทบาททางเศรษฐกิจของรัฐ ปัญหาการพัฒนา ปัญหาเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ หรืออื่น ๆ ในขณะที่เดียวกันแนวการศึกษาแบบการเลือกของส่วนรวมมุ่งศึกษาปัญหาเศรษฐกิจการเมืองของประเทศพัฒนาแล้วเป็นสำคัญ และไม่ค่อยสนใจปัญหาการพัฒนาหรือเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศมากนัก ส่วนงานในแนวสถาบันนั้น ถึงแม้จะให้ความสนใจทั้งปัญหาของประเทศพัฒนาและปัญหาของประเทศกำลังพัฒนา แต่ข้อเขียนด้านเศรษฐกิจการเมืองที่ออกมามีจำนวนน้อยกว่างานเขียนแบบนีโอมาร์กซิสต์

ด้วยเหตุที่การศึกษาด้านเศรษฐกิจการเมืองมีแนวโน้มที่จะขยายขอบข่ายออกไปเรื่อย ๆ ทั้งในแง่ทฤษฎี และในแง่ประเด็นศึกษา ดังนั้นการที่จะรวมเอาทฤษฎีหรือประเด็นทั้งหมดมาศึกษาในคราวเดียวกัน จึงเป็นไปได้ไม่ได้ในทางปฏิบัติ หนังสือเล่มนี้จึงหยิบยกมาศึกษาเฉพาะทฤษฎีทางเศรษฐกิจการเมืองที่เกี่ยวกับรัฐ การพัฒนา และเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ เท่านั้น ทั้งนี้เพราะเห็นว่าทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับทั้งสามด้านนี้ เป็นทฤษฎีหลักที่มีการศึกษากันอย่างกว้างขวางในหมู่นักสังคมศาสตร์ปัจจุบัน